ТИХА ОБИТЕЛЬ

Драма на три дії, сім картин

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Іліодора — ігуменя жіночого монастиря.

Ар се ні я —її племінниця, 18 років.

Ангеліна — послушниця ігумені, молода дівчина.

М а н е ф а — благочинна, стариця.

Тарсилія — ризнича, охоронниця церковних цінностей, одягу і книг.

Людмила — її послушниця.

Німфодора — пономарка, прибиральниця, середніх літ.

Преосвященний Феоктист — єпіскоп.

Отець Сергій — молодий священик.

Богиня — диякон.

Степан Соколенко — столяр, пізніше голова ревкому.

Оксана Петрівна — його дружина.

А н д р о н — дзвонар.

Савка Вогник — молодий хлопчина, пастух, сирота.

Хома — мисливець.

Улита — жебрачка.

Сліпий.

Біснувата дівчина.

Начальник міліції.

Черниці, прочани, жебраки на паперті, слобідська молодь, міліція, солдати.

Дія відбувається в передреволюційні та революційні роки на Україні.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

До відкриття завіси чути, як лютує метелиця. Водночас линуть удари дзвона

й поволі завмирають. Ще удар, ще один, і ось розкривається завіса. Церковна паперть, освітлена ліхтарем. Праворуч — дзвіниця, з якої звисає довга мотузка. Вчепившись в неї руками, б'є в найбільший дзвін А н д р о н. Ліворуч і в глибині сцени видно дерев'яні корпуси келій, освітлених вогнями. Все потопає в савані густої хуртовини.

А н д р о н. Ну, розгулялася метелиця! Понавертало вже такі кучугури, що мені самому їх, мабуть, і за тиждень не розчистити.

Чути пісню:

Вот вспыхнуло утро. Румянятся воды. Над озером быстрая чайка летит. Ей много простора, ей много свободы, У чайки луч солнца крыло серебрит.

Входить хмільний диякон Богиня. Засніжена шапка збита набакир. Ряса

розстебнута.

Богиня. Дзвониш, Андроне?

А н д р о п. Така моя служба.

Б о г и н я. А ти знаєш... Хто... Хто перед тобою?

А н д р о н. Чом не знати? Диякон Богиня.

Богиня. Правильно. А здогадуєшся, звідки я йду?

А н д р о н. Певно, з хрестин чи родин.

Богиня. Не вгадав... От і не вгадав. Був у корчмі. Солдатів бачив... Каліченых... Просять милостиню. В того нема руки, в того нема ноги...

Андрон. Війна! Багато наших людей там. І Хома-мисли-вець, і Степан Соколенко, і...

Богиня. Страх як потерпають в окопах солдати. Зате зброя... Чуєш, Андроне?.. Зброя в кожного начищена, помащена... Бережуть солдати свою зброю. А холод їм дошкуляє...

Андрон. А вам не дошкуляє? Застебнули б рясу. Надворі, бач, яка хуртовина!

Богиня. Хіба це хуртовина? От на фронті починається хуртовина... Чуєш, Андроне? На фронті... Може на диби підійняти всю Росію.

Андрон. Щось солдати розповідали?

Богиня. Про царицю... І про Гришку Распутіна...

А н д р о н. А хто ж він, той Гришка?

Богиня. Замолоду, кажуть, був конокрадом, а тепер перший порадник нашому цареві. А потай... Чуєш, Андроне? Потай він царицю ублажає...

Андрон озирається.

Такі діла творяться на світі білому, а ми живемо в тихій обителі, мов ті кроти сліпі, кроти!.. І нічого не бачимо, нічого не знаємо.

Андрон. Я б радив вам, отче дияконе, сьогодні не йти до вечерні.

Богиня. Чому? Андрон. Чарку перебрали.

Б о г и н я. Я? Це я пере... перебрав? Та я ще чарчину вип'ю... Там у мене лишилася схована... у вівтарі.

Андрон. Помітить ігуменя хміль — сповістить єпископу, а той вас, гляди, з сану звергне, з монастиря виставить.

Богиня. А я... я не боюсь. Я вмію чоботи шити, бондарне ремесло знаю. Можу й в іншу парафію перейти. Диякона з добрим голосом скрізь

приймуть. Так-то, Андроне... Коронований цар, самодержець всеросійський, а з-під корони в нього... ріжки стирчать... Ріжки!

Андрон (хреститься). Хай бог милує.

Богиня (співає).

Но что это? Выстрел. Нет чайки прелестной, Она умерла, трепеща, в камышах.

Шутя ее ранил охотник безвестный,

Не глядя на жертву, он скрылся в горах.

(Виходить).

А н д р о н. Сп'яна такого наговорив, що боязко комусь і розказати. (Знову починає дзвонити).

Кутаючись у благенький одяг, з'являється Савка Вогник.

С а в к а. Діду Андроне! Третю добу немає людям спокою від дзвонів.

А н д р о н. А ти, Савко, думав над тим, що, може зараз хтось збився з дороги, у полі блукає? Почує вість — до слободи потрапить.

Савка. Все одно сумно слухати. І вдень дзвоните, і вночі дзвоните... Надокучило... Аж душу вивертає.

А н д р о н (уважніше розглядає хлопця). Я при ділі, а ось чого тобі вештатись у таку заметіль — не розгадаю.

Савка. Жду...

А н д р о н. Кого?

Савка. Арсенію... Племінницю ігумені Іліодори.

А н д р о н (недовірливо). Так-так. Дивлюсь оце на тебе, Савко, і думаю... Хто ти є? Сирота, пастух. Твоє місце на скотному дворі, а ти тут блукаєш та вигадуєш всяку всячину...

Савка. їй-богу, жду Арсенію!.. Вона мене грамоти вчить.

А н д р о н. Брешеш!

Савка (витягнув з-за пазухи зошит). Ось, послухайте! (Читає). "Ученье — свет, а неученье — тьма!" Тьма!

А н д р о н. Ой Савко, дізнається ігуменя — перепаде тобі на горіхи.

Савка. Я хочу грамоту знати. Хочу вирватися з тьми до світла.

А н д р о н. Молодий іще ти, зелений... Життя не знаєш.

Савка. Все одно вчитимусь! З усіх сил учитимусь!

А н д р о н. Дай боже тобі на щасливу стежку потрапити... Не таку, якою моє життя покотилося. Все в наймах та в наймах... Мав колись родичів... Повмирали... Сам тепер лишився. Нема до кого й словом обізватися.

Савка. А ви, діду Андроне, хіба вже не послушничаете в отця Сергія?

Андрон. Ет! (Махнув рукою). Він принадив собі черничку... молоденьку... О господи, прости мені всякі согрішенія вольні й невольні! Спасибі ігумені Іліодорі, дала мені притулок... У церковній сторожці.

Савка. Якась вона сувора, нелюдима.

Андрон. Хочеш, притчу тобі розкажу.

Савка. Про неї?

Андрон. Щоб знав... Може, пригодиться. Пам'ятаю, коли ще вона була послушницею в ігумені Макарії. Красива... Струнка... Коси отакенні. Звання козачого — полковницька дочка.

Савка. І пішла в монастир?

А п д р о н. А що їй було робити? Батько помер, а вона приїхала сюди з матір'ю, щоб відслужити панахиду. Це було, пам'ятаю, на зелені свята. Церква клечанням прикрашена, люстри горять, свічі, лампади. Співав черничий хор... І так це все їй сподобалось, що Тетяна Байрачна лишилася в обителі.

С а в к а. Як ви сказали? Тетяна Байрачна?

А н д р о н. Таке ім'я було в неї тоді, мирське. Ну, а вже потім вона себе показала. Все вміла робити. І обкладати фольгою образи, і золотом шити, і ткати мухояр.

С а в к а. А це що ж воно таке — мухояр?

Андрон. Шерстяна матерія для черничого вбрання. Та не так прославилась роботою, як співом. Коли стане на криласі, то здається не людина, а сам янгол співає — такий був голос у неї райської краси. Не чув більше ні в кого... Хіба що в Ар-сенії.

С а в к а. Я, діду Андропе, пізнав би Арсенію серед тисяч голосів!

Андрон (глянув на Савку уважніше). Ой хлопче, примічаю, високо літають твої мрії.

С а в к а. І нехай літають... як птиці. Хочу слухати про Тетяну Байрачну.

Андрон. Так отож задумала якось ігуменя Макарія оновити іконостас. Переказали їй люди, що живе у слободі майстер Степан Соколенко. І столяр добрий, і різьбяр по дереву — кращого не знайти. Я тоді в ігумені дрова рубав, воду носив, топив печі... І ось почав я примічати, що Степан Соколенко і Тетяна...

С а в к а. Чому замовкли, діду Андроне?

Андрон. Не моє то діло.

С а в к а. Полюбив він її, чи що?

А н д р о н. А вона його...

С а в к а. То й добре... Полковницька дочка закохалася в столяра...

Андрон. Що ж там доброго, коли Степан жінку мав Оксану... Правда, діток у них не було... і по сьогодні не мають.

С а в к а. А цей Степан Соколенко... Де він зараз?

Андрон. На війні... Була чутка — георгієвського хреста заслужив.

С а в к а. Герой! Ну, а потім же як, діду Андроне?.. Розбилася їхня любов? Не доказали ви...

Андрон. Що ж доказувати? Дізналася Оксана, прийшла до ігумені Макарії. Про що вже вони там говорили... А тільки незабаром виїхала Тетяна додому... на хутір.

С а в к а. Що ж він утаїв від неї, що одружений?

Андрон. Не утаював. Знала все, але серцеві не закажеш... Так-то. Років з півтора не було її, а потім з'явилася в монастирі... як свічечка... Тільки очі й блищать. Знову люди почули дивний голос у храмі. А десь через рік прийняла черничий постриг, і відтоді дано їй ім'я Іліодори.

С а в к а. Цікава притча.

А н д р о н. Не все ще тобі доказав.

С а в к а. Слухаю вас, діду Андроне.

А н д р о н. А як стала ігуменею — скрізь навела порядок: і в монастирі, й за монастирем. Новий сад посадила і збудувала на кладовищі каплицю.

С а в к а. Не люблю кладовищ — смуток навівають.

Андрон. Всі там будемо... Так отож про Іліодору, скільки її знаю, все клопочеться, аби красивішою стала обитель.

С а в к а. Навіщо це їй?

Андрон. Щоб добра слава ширилась у народі про святу обитель. Щоб приходило сюди більше прочан. С а в к а. Та й на біса вони тут потрібні?

А н д р о н. Ой Савко, Савко! Молодий іще ти, багато чого не тямиш. Бог богом, але ж і про земні діла тут не забувають. Більше прочан —

більша виручка. Тому свічку треба чи ікону, тому проскуру, а інший просить відслужити панахидку по убієн-ному воїну чи подати граматку за упокой... А грошики і пливуть, пливуть до монастирської казни.

С а в к а. Ось воно що.

А н д р о н. А ти ж як думав? Всі багатства монастирські тримає зараз Іліодора під своїм наглядом. Іноді приїздить сюди преосвященний Феоктист — єпіскоп бєлгородський та обоян-ський. Боже мій, чого тільки не ставить тоді ігуменя на стіл... Живуть... Тиха обитель — це ж для них рай земний.

С а в к а. А нам з вами, діду Андроне, не дуже солодко в цьому раю.

Андрон. На все воля божа. Так-то, Савко. Заговорився тут з тобою, а воно вже, мабуть, пора й до вечерні дзвонити.

С а в к а. Діду Андроне, а мені можна з вами... на дзвіницю?.. А н д р о н. Не витримаєш... Там вітер скажений... С а в к а. Я терплячий... А н д р о н. То ходімо.

Зникають у бокових дверях дзвіниці. На сцені якийсь час нікого, потім з'являються отець Сергій і послушниця Людмила.

Людмила. Отче Сергію! Якесь тривожне передчуття гнітить мою душу, і я не знаю, куди мені йти, що мені робити. Спати ляжу — не можу заснути. Ніч минає, а я все думаю, думаю...

Отець Сергій. Незручне місце вибрала, Людмило, для розмови. Після вечерні зайди до мене... Там і порадимось.

Людмила. Страшно мені тепер до вас приходити.

Отець Сергій. Чому?

Людмила. Уже моя наставниця Тарсилія питалася: "Щось у тебе, сестро моя молодша, душа в неспокої. Скажи щиро, яку таємницю приховуєш від мене?" А що я їй скажу? Що?

Отець Сергій. Охоронниця церковних цінностей, одягу і книг занадто в твою душу зазирає.

Людмила. Порадьте, що мені робити?

Отець Сергій. Молись у келії своїй. Молись і в церкві перед чудотворною іконою Тіхвінської богоматері. Вона почує твої молитви, зглянеться й допоможе... Все буде добре.

Л ю д м и л а. А як не буде? А як не зглянеться божа мати на мене... грішницю недостойну?

Отець Сергій. Зрозумій, коли дізнається ігуменя, дізнаються стариці-черниці, ти собі навіть не уявляєш, що тебе жде...

Людмила. Благочинна Манефа веліла мені бути сьогодні на вечерні... І щоб нікуди з церкви не виходила. А чому? Чому?..

Отець Сергій. Не знаю. (Озирається). Здається, хтось іде сюди. Не можна, щоб нас бачили разом.

Розходяться в різні боки. Андрон починає дзвонити. Входить А р с е н і я, стає біля ліхтаря, когось шукаючи очима. Підбігає до неї С а в к а.

С а в к а. Арсеніє!

А р с е н і я. Ти на дзвініці був?

Савка. Та був. Вітер там знаєш як проймає — до кісток... Принесла?

Арсенія передає йому книжку.

Оце спасибі тобі. (Читає). "Вешние всхо-ды". Надовго вистачить... І сам, і людям читатиму .. на скотному дворі.

Арсенія. Теплішої одежини немає в тебе?

С а в к а. А мені і в цій добре.

Арсенія. Я оздоблювала фольгою ікони, ткала мухояр... Трохи заробила... Це мої власні гроші... Візьми, Савко. Купиш собі шапку. Може, й на кожушок тут вистачить.

Савка (зніяковівши). Що ти, Арсеніє? Не візьму я. Ні, ні, не візьму! Як то можна... твої гроші брати? Адже у трапезній я харчуюсь... А кожушок... кожушок сам куплю. Ось видасть мені гроші казначея, і куплю.

А р с е н і я. То навіщо ж тобі ждати? Бери мої. Повернеш потім... колись... Надворі холодно, а ти, бач, у якій одежині... Бери.

С а в к а. Не можу я... взяти...

Арсенія. Ми ж друзі з тобою... А хіба так друзі поводяться?

Савка. Я знаю, ти добра, Арсеніє... дуже добра. Грамоти мене учиш... Книжки ось приносиш...

Арсенія. Ще принесу, тільки читай... А гроші все-таки візьми. (Намагається йому покласти до кишені).

Савка. Сказав же... не візьму... тобі самій знадобляться.

А р с єн і я (щиро). Ні ж бо, ні... Я обійдусь без них... Я ще коли ткала мухояр... про тебе думала... С а в к а (зраділо). Про мене? А р с е н і я. Щоб тобі купити...

Савка. Скажи, Арсеніє... Ти сьогодні... на вечерні... співатимеш?

А р с е н і я. Співатиму... А що?

Савка. Прийду слухати... (Когось помітив). Твоя тітка... Ігуменя Іліодора... Ну, я пішов. А р с е н і я. Ти наче її боїшся.

Савка. Не те що боюсь, а не люблю з нею зустрічатися. Гляне очима — здається, в саму душу проникає поглядом.

А р с е н і я. А хіба твоя душа чимсь затьмарена?

Савка (дивиться в очі послушниці, зітхає). Мабуть, піду я.

А р с е н і я. Щось хотів сказати... А що? Що? (Хреститься перед входом. Обернувшись, помічає отця Сергія).

Отець Сергій пильно дивиться в обличчя Арсенії.

Щось хочете мені сказати?

Отець Сергій. Хотів би, та не смію... Може, колись... скажу.

Арсенія зникає за дверима.

Не відає й не знає, що з кожним днем все владніше вона тривожить мою душу... (Заходить у церкву).

Через сцену проходять черниці, молоді й мантійні, з'являються ігуменя Іліодора з послушницею Ангеліною.

Іліодора. Треба сказати Андрону, щоб краще розчищав доріжки.

А н г е л і н а. Ігуменіє Іліодоро! Хіба одній людині впоратись, коли надворі світу білого не видно. Тут розчистив, а там уже знову понамітало.

Іліодора. Повеліваю благочинній Манефі за цим простежити самій... Бачу непорядок.

Входить М а н е ф а.

М а н е ф а. Чую твоє невдоволення, сестро Іліодоро. Іліодора. Своїх обов'язків не виконуєш, благочинна Ма-нефо.

М а н е ф а (вклоняється). Прости, сестро,— свій недогляд виправлю. Ще ти, сестро ігуменіє, доручала мені покликати ризни-чу Тарсилію. Чи була вона в тебе?

Іліодора. Мала з нею розмову.

М а н е ф а. Повелівала також, аби послушниця Людмила була сьогодні в церкві.

Іліодора. Не про Людмилу зараз питаюся, про сніг. Скоро засипле так, що вже й до церкви не потрапиш. Одному Ан~ дронові не впоратись.

М а н е ф а. Послушницям звелю — вони порозчищають тут усі доріжки. (Вклоняється, виходить). І л і о д о р а. Ангеліно — руку!

За сценою чути жіноче причитування і плач: "Та я ж його ждала-виглядала, як сонце... Я ж за нього богу молилася і вранці, і ввечері... А тепереньки ж його нема та й не бу-у-у..." Входить слободянка Оксана Соколенке

0 к с а н а. Та як же мені жити у світі білому одній, без нього? Ой божечку милосердний! Та навіщо ж ти осиротив мене, бідную? Та навіщо ж ти світ зав'язав мені таким горем?

1 л і о д о р а. Оксана? Оксана Соколенчиха? Що сталося? Чого плачеш?

Оксана (затихла, дивиться на ігуменю, простягає листа). Степана мого... вбито... на війні...

І л і о д о р а (хитнулася, випустила руку послушниці, дивиться на слободянку). Вбито... Степана вбито?..

А н г е л і н а (тривожно). Що з вами, матінко Іліодоро?

І л і о д о р а (оволодівши собою, хреститься). Ходімо до вечерні!

Завіса

КАРТИНА ДРУГА

Церква. Головний іконостас. Горять перед іконами лампади, горять на свічниках різного розміру свічки. Немов тінь, блукає по церкві пономарка Німфодора, виймає з ставників недогарки, кидає в дерев'яний ящичок, що його тримає в руці. Ось вона зупиняється біля послушниці Людмили, яка навколішках молиться перед іконою, оглядає її співчутливо, потім іде далі. Наче скам'яніла, стоїть ігуменя, все ще вражена страшною звісткою про

Степана Соколенка. Осторонь притулився до стіни Савка і очей не зводить з криласа, де в

хорі співає Ар сен і я. Знадвору заходить Андрон, хукає в долоні, хреститься. На передньому плані молиться благочинна М а н е ф а.

М а н е ф а. Отче наш, иже еси на небесех... (До послушниці). Після вечерні візьмеш лопату — розчищатимеш сніг. Да святится имя твое, да приидет царствие твое, да будет воля твоя... (До іншої послушниці). Чому не молишся? Після вечерні розчищатимеш сніг. Яко на небеси и на земли хлеб наш насущный даждь нам днесь... (До третьої послушниці). На трапезній сьогодні борщ був пересолений... Мабуть, лівою рукою солиш...

Отець Сергій. ...Яко подобает тебе всякая слава, честь и поклонение отцу, и сыну, и святому духу ныне, и присно, и во веки веков. Аминь.

Богиня. Премудрость, прости.

Хор і Арсенія (співають). Свете тихий святые славы... Савка (захоплено). Чуете? Ви чуете, діду Андроне? Андрон. Янгольський голос.

Несподівано церкву сповняє глухе ридання послушниці Людмили. Підходить до неї благочинна М а н е ф а.

М а н е ф а. Перестань!..

С а в к а (до Андрона). Вона?

Андрон (махнув рукою). Я, Савко, мабуть, піду... дзвонити.

С а в к а. Шкода її. Ще молодюсінька.

Андрон. Не можу бачити сліз... Розстроююсь... (Перехрестився, вийшов).

Отець Сергій. ...Яко твое єсть царство, и сила, и слава отца, и сына, и святого духа ныне, и присно, и во веки веков.

Хор. Амінь!

Отець Сергій і диякон Богиня зникають у вівтарі. Зачиняються врата.

Іліодора (підводить ігуменський посох). Сестри мої, не розходьтеся!

Загомоніли черниці.

Черниці. Щось нам хоче сказати ігуменя.

— Чула я: германці на передових позиціях душать отруйними газами руських солдатів. Потрібно багато дурманового насіння — з нього ліки готуватимуть отруєним.

— А може, дадуть знову скриньки, щоб ми збирали дари для воїнів.

— Чого плакала Людмила?

— Не знаю.

— Цитьте! Ігуменя говорить.

Іліодора. Послушнице Людмило, вийди і стань посеред церкви!

З вівтаря з'являється уже без ризи отець Сергій, а слідом за ним диякон Богиня. Людмила дивиться на ігуменю, потім на отця

Сергія.

Людмила. Я тут стоятиму. Іліодора. Роби, що повеліваю.

Людмила несміливо йде, вклоняється ігумені, сестрам-черницям.

Пономарко Німфодоро, дай їй свічку! (Знову підводить посох). Ризничу і наставницю Тарсилію викликаю теж.

На середину церкви виходить літня черниця в довгій мантії, вклоняється ігумені й черницям.

Сестро Тарсиліє! З тобою ми вже про все домовились сьогодні вранці.

Т а р с и л і я. Твоє ігуменське повеління виконую, як то зазначено в уставі нашої святої обителі.

Вклоняються одна одній. Людмила стежить за обома, здогадуючись, що тут, у церкві, має вершитися над нею суд.

Л ю д м и л а. Не треба!.. Не треба!..

Навколо суворі обличчя старих, мантійних черниць, розгублені й залякані послушниці.

Іліодора. Во ім'я отця, і сина, і святого духа! (Хреститься).

Всі черниці. Амінь!

Тар сил і я. Людмило, сестро моя молодша! Я знаю тебе давно. Пригадую осінь і день, коли я, повертаючись з слободи, побачила тебе

босу, в ситцевому платтячку біля монастирської брами. Чи пам'ятаєш ти цей день, Людмило?

Людмила. Пам'ятаю, матінко Тарсиліє, і вдячна вам... дуже.

Т а р с и л і я. Мабуть, твої батьки були бідними людьми, якщо залишили мале дівчатко без догляду. А може, вони померли? Л ю д м и л а. Не знаю.

Т а р с и л і я. Ти плакала так, що моє серце стислося від болю.

М а н е ф а. Навіщо їй про таке говорити? Жалієш її, чи що?

Тарсилія. Я взяла тебе до монастиря, дістала благословення в ігумені Іліодори.

Іліодора. Давала дозвіл взяти дівчинку до нашої обителі.

Людмила (вклоняється). Я вдячна вам, матінко ігуменіє. Я вдячна і моїй наставниці.

Тарсилія. Ти виростала тихою, покірливою, трудолюбивою. І я завжди ставила тебе за приклад іншим послушницям. Ти вмієш фольгою оздоблювати ікони, шити золотом, ткати мухояр, майструвати квіти.

Людмила. Ви мене вчили...

Тарсилія. Умієш добре в'язати пухові хустки... І які думки тривожили твою душу — все мені щиро й одверто розповідала.

Людмила, Що ви хочете від мене?

Тарсилія. Я люблю тебе, і мою ласку й ніжність ти завжди відчувала.

Людмила. Для чого ж сьогодні...

Тарсилія. Але що сталося з тобою, Людмило? Твої очі тепер уникають моїх очей. Щось гнітить тебе... Ти навіть плакала сьогодні в церкві... Ми, твої сестри во Христі, хочемо знати: хто спокусив тебе? Хто засмутив твою душу, посіяв гріх, порушив твій черничий спокій? Все говори... Як на сповіді... Не криючись... Мов перед богом Всевишнім — кайся!.. Хай слухають тебе сестри... Хай інші бояться гріха...

Людмила мовчить.

Іліодора. Ризнича Тарсиліє! Дай книгу святого уставу нашої обителі.

Тарсилія виходить.

Черниці. Що зробила Людмила?

— Про який гріх говорить наставниця?

— Не маленька... Мусиш здогадатися.

— А що їй буде за це?

— Побачимо.

Входить Тарсилія, вклоняється ігумені, передає книгу. Іліодора, не поспішаючи, розгортає її, обводить усіх очима.

Іліодора. Що пишеться в святому уставі нашому? (Читає). "Смотреть того накрепко, чтоб чин был монастырский и всякое благочиние и смирение. Из монастыря без благословения игуменьи не виходить, нигде на ночлег не оставаться, в шинки отнюдь не входить... А если кто из монахинь явится дерзкая...

Людмила слухає, губи в неї тремтять. Ось-ось вона, не стримавшись, знову

заридає.

(Продовжує). ...явится дерзкая,— из обители вон высылать, а таковых отнюдь не держать, и другим соблазна не чинить, и регулу не нарушать". (Закриває книгу, дивиться на Людмилу). Ти залишила монастир без мого благословіння й без дозволу своєї наставниці. Три ночі пустувала твоя келія. Де була? Скажеш правду — матимеш єпітимію — суворий піст і поклонів... скільки визначать тобі наші стариці за твою провину...

Манефа. Єпітимії замало. Суворішої кари достойна блудниця! (Наче батогом стьобнула Людмилу).

Проте змовчала послушниця, опустила голову від сорому й ганьби.

Іліодора. Хто він?

Людмила мовчить.

Богиня. Вонмем!

Отець Сергій. Ти що, сп'янів?

Богиня. Шапку забув... (Тихо). Хай самі тут розбираються: хто правий, хто винуватий... (Зникає у вівтарі).

Іліодора (до послушниці). Будеш критися — накличеш грізнішу кару. Подумай і скажи, де була три ночі?

М а н е ф а. З ким грішила?

Мовчить Людмила. Чути, як Андрон б'є у дзвін до повного завмирання звуку.

Іліодора. Говоритимеш?

Л ю д м и л а. Не мучте... Не мучте мене! (Ридає).

Ігуменя закриває книгу, передає Тарсилії. Ризнича відносить туди, де брала.

Отець Сергій. Дозволь мені, преподобна ігуменіє, сказати слово.

Прокотився по церкві шумок.

Черниці. Отець Сергій говоритиме.

— Слухаймо отця Сергія. Отець Сергій. Можливо, послушниця Людмила не винна в тому... а винний диявол, що спокусив її на гріх.

Людмила дивиться на священика. їхні погляди зустрічаються.

Мабуть, не так легко їй назвати людину, яку вона любить.

Людмила схиляє голову.

Але, щоб застерегти інших сестер, треба визначити єпітимію...

Загомоніли невдоволено старі черниці.

Черниці. Отець Сергій ще не знає добре нашої обителі.

— Єпітимії замало.

— Самі скажемо, чого вона достойна.

І л і о д о р а. Яку кару визначите — така й буде. Слухаю вас, мої сестри.

Черниці. Так думаю, якщо противиться сказати правду,— значить, грішна! Значить, справді її душею володіє диявол.

— Я б її роздягла і в одній сорочці вигнала з монастиря. Нехай іде світ за очі в хуртовину, в сніги холодні...

— А я б викручувала їй руки й ноги. Я б її тіло грішне вкрила синяками, щоб інші бачили й боялися гріха.

— Вкинути її до церковного підвалу на прісний хліб та воду, прикувати ногу ланцюгом до стіни. Нехай там відбуває єпітимію і молиться, спокутуючи гріх.

І л і о д о р а. Ти чула все. Запитуєм востаннє... Говоритимеш? Людмила (обводить очима всіх, хто визначив їй кару). Ні!..

М а н е ф а. Карати вогнем! Сестри мої во Христі, раджу свічкою, яку тримає блудниця в руках, підпалювать їй пальці!

Ар сен і я (зривається з місця, підбігає до ігумені, падає перед нею навколішки). Ви не дозволите цього робити, тітонько Іліодоро. Захистіть!.. Благаю вас.

Біля Арсенії опинився Савка. Стоїть, обурений, гнівний.

Савка. Карати вогнем? (Метнув очима в бік Манефи). Немає в вас серця! Немає душі! Ви чули, яка вона майстериця? Хіба ж можна такі руки... свічкою?

М а н е ф а. Боже мій, що робиться в нашому храмі? Пастух повчає, як нам діяти во славу Христа і обителі нашої... (Підходить ближче). Та як ти смієш?

С а в к а. А от і смію! Ще й людям на скотному дворі розкажу, як ви тут глумитесь з послушниці.

І л і о д о р а. Як ти сюди потрапив?

Савка. Провідував Андрона... Змерз і вирішив трохи обігрітися.

І л і о д о р а. На скотний двір! Там твоє місце.

Хлопця оточують старі черниці.

Арсенія. Савко, іди... іди з церкви... прошу тебе, бо щось лихе можуть тобі тут заподіяти.

Савка. Хай тільки спробують доторкнутися.

Іліодора. Геть звідси!

Старі черниці. Геть, бузувіре!

— Геть, голодранцю!

— Геть!

Савка. Сам вийду!.. Чуєте? Ви... Богу молитесь, а де ваша совість? Де ваша душа? Немає! Нема! Каменюки, замість серця, б'ються у ваших грудях... (Сміливо і швидко виходить).

Манефа. Сатана! (Хреститься). Порушив праведний суд.

Арсенія. Тітонько Іліодоро, не дайте, щоб здійснилася люта розправа.

Іліодора. Сестри мої! У нашому уставі сказано: "Телесного наказания и цепи да не будет!"

Полегшено зітхнула Арсенія і послушниці.

Манефа. Тоді я раджу іншу, але достойну кару. Старі черниці. Яку? Скажи! Манефа. Відрізати їй коси і вигнати з монастиря! Іліодора. Хто з вас, сестри, зможе виконати нашу волю? Манефа. Дозволь мені, ігуменіє Іліодоро, покарати зло! Іліодора. Пономарко Німфодоро! Ножиці!

Напружена тиша. Людмила дивиться на отця Сергія, а він одводить очі. Людмила оглядає послушниць. Дехто з них витирає сльози. Обличчя мантійних черниць суворі, скам'янілі, холодні. По помарка приносить ножиці. З жахом дивиться на них Людмила.

Німфодора (співчутливо). Спаси й помилуй! Арсенія (з криком і риданням кидається до Людмили). Не дам!.. Не дам! Змилуйтеся!.. Що ви робите? Іліодора. Вивести з церкви!

Дві черниці беруть Арсенію під руки.

Арсенія. Згляньтеся!.. Благаю вас... Згля-а-ньте-ся-а! (Зникає за дверима).

Манефа бере ножиці. Знадвору чути удар дзвону. Пономарка Німфодора забирає з рук у Людмили свічку

Людмила (повними жаху очима дивиться на ігуменю). Пожалійте!.. Пожалійте!..

М а н е ф а. Во ім'я отця, і сина, і святого духа! Всі черниці. Амінь!

І л і о д о ра. Заждіть!.. (Мимоволі простягає руку, щоб зупинити кару).

В цю мить Манефа різким рухом нагинає голову послушниці Людмилі.

Коси відрізано.

Манефа. Спокутуй тепер свій гріх, блуднице, між людьми! Іліодора. Амінь!

Німфодора гасить свічку.

Людмила (нестямно оглядає всіх. Найдовше її погляд зупиняється на ігумені, яка схиляє голову). Не люди ви — звірі! Звірі! Звірі!.. (Ридаючи, йде до дверей).

У дверях з'являється солдат на милицях. Одна нога у драному чоботі, друга поранена, замотана в ганчір'я, перев'язана мотузкою. В руці сіра шапка

з кокардою.

(Стрілася з ним очима, затихла на якусь мить, а потім з більшим риданням вибігає з церкви, не причинивши за собою дверей).

Іліодора підходить до воїна, дивляться одне на одного.

Іліодора (вражено і водночас радісно). Степан?! Степан Соколенко?.. Живий...

Степан. Із станції йду, та збився з дороги в лісі. Мабуть, замерз би десь у хуртовині, коли б не дзвін.

Чути удар дзвону.

Хто вона? (Хитнув головою в бік дверей). Що тут у вас трапилось, ігуменіє Іліодоро?

Завіса

ДІЯ ДРУГА КАРТИНА ТРЕТЯ

Крізь розчинені двері церкви видно вівтар, засвічену люстру, ікони, лампади, свічі. Багато прочан. Кілька кам'яних східців ведуть на паперть, де стоять жебраки. Ліворуч і праворуч видно ближні й дальні корпуси келій. Багато зелені, квітів.

Правиться святкова служба. До церкви йдуть черниці, йдуть слободяни, і до них тягнуться жебрацькі руки.

Жебраки. Копієчку... На пропитаніє...

— Не зоставте сиріт. Чоловік загинув на германській війні... Дайте, що ваша ласка.

— Дайте, не минайте від щедрот ваших!

Входить Степан Андрійович Соколенко з дружиною. Сте пан у солдатському одязі, наваксованих чоботях, у картузі з кокардою. Груди його прикрашають георгієвський хрест і медаль.

С т е и а н. І ти, Хомо, тут стоїш?

Хома. Стою, Степане, бо що маю робити? Рана не загоїлась, а їсти нема чого вдома... Змушений простягати руку до людей.

Степан. Розумію. (Дістає з кишені гроші). Бери, Хомо, бери...

Хома. Знаю, ти теж небагатий... Як же мені брати від тебе?

Степан. Ми обійдемось, а в тебе діти... Не соромся. Я, може, якесь замовлення дістану в монастирі. Переказувала ігуменя, щоб навідався сьогодні. Бери, Хомо.

Хома. Спасибі тобі, Степане... Я не забуду... Колись віддам. (Одвернувся, здригаються тільки плечі).

Обійняв Хому столяр, мов брата.

Степан. Не треба, друже!.. Що ти? Не твоя це провина, коли довелося йти жебрати. Заходь до мене, порадимось... Може, якусь роботу для тебе підшукаємо.

Х о м а. Де вже мені роботу... покалічений я...

Степан. Загоїться рана, я тебе столярному ремеслу обуча-тиму. Ти тільки духом не падай.

Хома (зворушено). Спасибі тобі, Степане... Спасибі на добрім слові... Я, мабуть, піду звідси, бо соромно жебрати. (Виходить).

Степан з дружиною зникають за дверима храму. Прибув сюди Савка з довгим батогом, бідно одягнутий, босий.

Улита. Що, Савко, і тобі кортить на преосвященного єпіскопа глянути?

Савка. А я вже його вчора бачив. Череду з лісу пригнав на водопій, дивлюсь, а він їде з ігуменею... На рисаках.

Улита. їде... Мало ж ти побачив. А як дзвонили у церквах, немов на Великдень... Чув?

Савка. Чув.

Жебрачка. Зайшов би, Савко, в церкву... глянув на нього.

Савка. Та глянув би... Тільки як же заходити? Босий... І корів треба знову гнати на пасовисько.

Улита. Ати не зважай, що босий.

Савка. Мабуть, таки гляну. (Зникає в церкві).

У л и т а. Це ж сьогодні буде винос чудотворної ікони Тіхвін-ської божої матері. Вже біля монастирської брами ждуть її сліпі, і каліки, й одержимі бісом.

Жебрачка. Допомагає?

Улита. Аякже! Чули про благочестиву старицю Афанасію? В с і. Не чули. Розкажи!

Улита. Стариця Афанасія була пономаркою, засвічувала невгасиму лампаду перед чудотворною іконою. Ось одного разу пішла вона до слободи та й затрималася там у родичів, а коли вже опівночі

поверталася до монастиря, несподівано зустріла дорогою дівицю, надзвичайної краси й царської величності... у білому одязі.

Ж е б р а к. У білому одязі...

Улита. Стариця вклонилася їй і запитала: "Звідки йдеш, госпожа?" — "З обителі".— "А давно ти прибула туди?" — "Я завжди там живу".— "Чому ж я тебе ніколи не бачила?" — "Ти щодня перед моєю іконою засвічуєш лампаду і ставиш свічі".— "А куди ж ти йдеш такої пізньої пори?" — "Іду провідати хвору дівицю"... І відразу хтозна-де поділася. Афанасія знала хвору. Це була бідна дівчина, яка змалечку лежала на одрі, розслаблена всім тілом. Стариця пішла до неї на другий день і побачила дівицю зовсім здоровою.

Жебрак. Чудеса!

Сліпий. Кому яке щастя випадає в житті. А я вже стільки літ приходжу сюди, і бога молю, і до пречистої Тіхвінської прикладався двічі, а чомусь як був сліпим, так і досі...

Улита. Значить, недостойний... Значить, гріхів не відмолив і божа мати тебе не приймає.

Сліпий. Не знаю, якими гріхами прогнівив я господа бога, що він мене змалечку затемнив. Зроду не бачив я сонця. Яке воно... І трав, і дерев, і птахів — теж не бачив.

Жебрачка. Ав тебе очі ясні, ясні...

Сліпий. Може, сьогодні сподоблюсь... Може, й для мене станеться чудо господнє, як для тієї дівчини...

Чути святкові дзвони. Жебраки хрестяться. Ліворуч і праворуч входять

прочани.

Улита (зазираючи в церкву). Несуть... Несуть пречисту... Моліться, люди! Славте чудотворну!

Виразнішим стає чернечий хор. Розчиняються навстіж двері. Чоловіки на паперті скидають шапки. З церкви виносять чудотворну, за нею йдуть у святкових ризах єпіскоп Ф е о к т н с т, священики, ігуменя Іліодора, Ангеліна, Арсені я, старі й молоді черниці, прочани. При появі чудотворної всі

хрестяться.

Є п і с к о п. ...Яко звезда многосветлая взыде и преславно от востока к западу прийде твой пречистый образ, богоневестная... Радуйся, дево, мира спасение.

Богиня. Премудрость!

Хор (співає). Радуйся, надежда наша, богородице чистая, радуйся! Рождшая отчее сияние, радуйся. Благословенная, чистая, пречистая дево, едина всепетая, радуйся!

Чути жіночий тривожний голос за сценою: "Дайте дорогу, люди! Дайте дорогу!" Вводять біснувату молоду жінку. Зупинившись, вона дивиться на ікону, починає реготати. Сміх переходить в ридання і крик.

Біснувата. Мене Митрофан не вигнав, а послав до неї, чиє ім'я страшно вимовити.

Голоси. Нехай прикладеться до ікони.

— Вона боїться чудотворної.

— Не вона, а біс, що в неї вселився.

— Треба силоміць її підвести до пречистої. Біснувата. Мене Митрофан не вигнав, а послав до неї..,

Це мара... Геть з моїх очей! Геть, бо скоро світатиме... Кукурі-ку-у-у!

Жінка. Люди! Допоможіть! Біснувата. Ку-ку-ріку-у!..

З натовпу виходять двоє дужих парубків, мовчки беруть хвору за

руки, тягнуть до ікони.

Савка. Дядьку Степане, а чого вона кукурікає? Степан. Хвороба така в неї... Крикливиця. Біснувата. Не хочу я... Не хочу! (Сміється й ридає). Голоси. Нагніть їй голову!

— Хай поцілує ікону.

Один з парубків нагинає так, що біснувата мліє й повисає на дужих руках.

її виносять.

Є п і с к о п. Песньми и пении духовными сей святый день со всеми притекающими празднуем светло. Радуйся, дево пречистая.

Богиня. Премудрость.

Хор (співає). Тихое пристанище обитель твоя, богоневесто, явися всех с верою притекающих, имущи в себе пречестную твою икону, всем неоскудно благодать подающую.

Віруючі прикладаються до ікони.

Сліпий. Дайте й мені... дайте, люди, дотовпитись до чудотворної.

Андрон починає дзвонити, мов на Великдень, у всі дзвони, але враз обриває.

Іліодора (зорить на дзвіницю). Чому замовк? Піди, Ан-геліно, скажи йому...

Чути удари одного дзвона, часті, тривожні, на сполох.

Що з ним трапилось?

А н г е л і н а. Пожежа! Гляньте!

Сліпий. Люди! Христом-богом благаю вас, дайте мені прикластися до чудотворної.

Савка. Хто міг таке зробити? Розгоряється дужче. Бачите, дядьку Степане?

Степан. Бачу.

Є п і с к о п. Преподобна ігуменіє Іліодоро, що будемо робити?

Іліодора. Продовжувати свято. Монастирська пожежна, напевне, вже туди помчала.

Голоси. Ведуть... Дивіться, когось ведуть.

— Піймали палія.

— Розступіться, людиі

Затихає дзвін. Дві черниці вводять жінку, закутану в чорну шаль.

І л і о д о р а. Ти підпалила? (Зриває з неї шаль. Здивовано). Людмила?

Людмила (до черниць, які тримають її за руш). Пустіть! Нікуди не втікатиму.

Іліодора. На святу обитель підняла руку?

Людмила (не відповідаючи ігумені, когось шукає. Знайшла. Зустрілись поглядами). Не відвертайся, отче Сергію! Не відвертайся. В очі мені глянь! За тебе кару приймала, і моє життя тепер покалічене... Душа моя затьмарена сльозами й горем.

Отець Сергій. Не розумію... Як можна... у таке свято...

Людмила. Тебе жаліла, а ти, отче Сергію, собі іншу знайшов, молодшу, гарнішу...

Отець Сергій. Вона збожеволіла... Сама не розуміє, що говорить. Одведіть її від храму господнього, щоб не осквернила день Тіхвінської чудотворної.

Людмила (злісно сміється). Чудотворної? А вона, чудотворна, глянулась наді мною, коли мене, як собаку, вигнали в ніч у хуртовину?..

Манефа. Що заслужила, те й одержала, блуднице! І не час нам тут з тобою про таке говорити. Беріть її!

Людмила. Тобі, Манефо, сплатила я сповна... Дивись! То ж горить твій корпус.

Манефа. Справді, мій! Сестри, черниці, рятуйте... Ря-ту-у-у... (Вибігає).

Іліодора (до Людмили). В тобі немає віри... Немає бога! Твоєю душею заволодів диявол!

Людмила (підходить до чудотворної). Якщо ти — всемогутня божа мати,— зроби чудо! Загаси пожежу і вбий мене, вбий, щоб не мучилась я, не страждала так, як страждаю... (Ридає).

Іліодора (підіймає ігуменський посох). Проклинаю тебе раз! Проклинаю вдруге! Проклинаю і втретє! Старі черниці. Вона просить смерті.

— І смерті достойна.

— Знеславлює бога... оскверняє безвір'ям чудотворну.

— Хай здійсниться те, чого вона бажає! Іліодора. (зустрілася очима з єпископом, і той благословляє кару. Ігуменя хреститься). Во ім'я отця, і сина, і святого духа.

Старі черниці. Амінь! (Наближаються до Людмила. В однієї — палиця грушева, у другої — камінь, у третьої — свята книга, в мідній оправі. Пощади від них не жди).

Арсені я (скрикує). Тітонько Іліодоро! Дивіться! Вони хочуть її вбити.

Л вод м и л а (спокійно). Я до смерті... готова.

Рвучко крізь натовп пробивається столяр Соколенко, а за ним Савка. Вражені черниці застигають. Столяр підходить до Людмили.

Степан. У святій обителі... самосуд? (Дивиться на ігуменю). Ти, ігуменіє Іліодоро, благословляєш їх на вбивство?

Ігуменя не витримує його погляду.

Стара черниця. Вона вже не людина. Вона — мрець! Степан. Не дозволимо! Ми, слобідські люди... Не дозволимо!

Савка. Не дозволимо! (До черниць). Не підступайте до неї! Не підступайте, кажу, бо в мене батіг довгий... Здалека дістану!

Арсенія (захоплено). Спасибі тобі, Савко! Спасибі вам, дядьку Степане. Хай не проллється кров!

Іліодора. Боже, чим я прогнівила тебе, господи?

Степан (до Людмили). Ходімо звідси...

Людмила. Мені тепер... все одно... не жити... Я... Я випила отруту... Пече... у грудях... (Падає, втрачаючи свідомість).

Соколенко бере її на руки.

Степан. Може, врятуємо.

Савка (хльоскає батогом). З дороги! Кому кажу? З дороги!

Перед ними розступаються старі черниці. Знову починає дзвонити на сполох Андрон. Більшим стає марево пожежі.

Голоси. Дивіться, дивіться... Зайнявся ще один корпус.

— Пожежники, мабуть, безсилі загасити вогонь.

— Таке свято затьмарено!

Є п і с к о п. Преподобна, не можна гаяти часу.

Іліодора. Православні! До вас звертаюся! Рятуймо наш монастир, рятуймо святу обитель, бо буде пізно — все пожере вогонь!

На паперті лишаються корогви й хрести. Самотньо стоїть чудотворна.

Сліпий. Дайте ж мені... дайте, люди, дотовпитись до пречистої, чудотворної... Може, я стану зрячим... Чуєте, люди?

Завіса

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Віковічний монастирський ліс. Тут і дуби, і розлогі клеви з пучками жовго-зеленого цвіту, і липи, що оздобились першим листячком. Між могутніми деревами — поляна, густо вкрита кучерявим рястом, фіалками, конваліями.

Де-не-де поміж ними трапляються запізнілі в цвітінні проліски. Гряде весна у всій своїй ніжності й красі. Співають солов'ї, гуркотять горлиці. З'являються Савка і Арсенія. Савка у новому костюмі, прикрашеному червоним бантом, Арсенія — в сіренькій кофточці, чорній спідничці, пов'язана білою, в синіх крапинках, хусткою. Савка зриває лісові квіти, дає любимій.

Савка. Арсеніє! Арсенія. Що?

Савка. Отак і стій... Дивитимусь на тебе. Арсенія. Ти, Савко, якийсь дивний сьогодні. Савка. Правда! Я і сам себе не розумію зараз. А р с е н і я. А чому? Чому?

Савка. Не знаю. (Подумав). Ні, знаю! Знаю! Ти даєш мені цю радість... Ти... ти, Арсеніє!

Арсенія. Може, весна? 1 ліс оцей, і пташині співи, і квіти. Бач, як тут їх рясно.

Савка. Хочеш, скажу... вперше в житті... і тільки тобі єдиній, що у мене отут... (Поклав руку на груди). Хочеш?

Арсенія (соромливо). Послухаю.

Савка. Я хотів би бути весняним вітром, теплим і крилатим, щоб голубити тебе, найріднішу, найдорожчу для мене в світі.

Арсенія (зачаровано). Ой Савко!..

Савка. Я хотів би бути місяцем повновидим, щоб крізь шиби вікон зазирати в твою келію, милуватися твоєю красою, оберігати твій спокійний сон.

Арсенія. Говори... Говори, Савко. Я ніколи ще не чула від тебе таких слів.

С а в к а. Я хотів би бути сонцем ранковим, щоб першим промінням — теплим і ласкавим — розкривати твої очі назустріч грядущому дню — для щастя, радості й добра.

Арсенія. Хороше мені з тобою, Савко.

Савка (бере її руки в свої, дивиться в очі). Арсеніє! Я люблю тебе, люблю, люблю!..

Тягнуться одне до одного, але не поцілувались.

Арсенія. Горлиці туркотять... Чуєш?

Савка. Чую. Такий день... такий день для мене сьогодні... незабутній.

Арсенія. І для мене. Савка. Арсеніє!

Обнялись і надовго застигли обоє в поцілункові.

Арсенія (отямилась). Це ж гріх!.. Хіба можна? (Втікає). Савка. Арсеніє! Зажди!.. (Вибігає слідом за нею).

Разом з молоддю входить Хома-мисливець.

Юнак. Що ж було далі, дядьку Хомо?

Хома. Багато розказувать.

В с і. А ви розкажіть!.. Розкажіть!

Х о м а. То сумне діло.

Молодь. Все одно будемо слухати.

Хома. Що з вами робити. Хоч і часу обмаль, та, мабуть, доведеться розповісти. (Сідає на пеньку).

Молодь розташовується навколо Хоми, стежить, як вій скручує цигарку, викрешує з кременю іскри, прикурює.

Стояли ми тоді в Карпатах на горі Синиці. Мороз нас, піхотинців, давить, вітер січе... верховинний — проймає до кісток. А на солдатах ні одягу доброго, ні взуття. Обносилися за три роки.

Голос. То, може, харч був пристойний?

Хома. Поганий... Дуже поганий! І ось дають наказ: другій роті йти в наступ на німецькі позиції. Ну, тут уже ми й збунтувалися: "Давай чоботи, давай одяг... Досить нам від холоду зубами клацати".

Г о л о с. Та ви б же начальству заявили.

Хома. Отож і знайшовся серед нас один такий солдат, що заявив... то його першого й забрали з окопів. Голос. Куди?

Хома. Звичайно, не в гості до куми. (Затягнувся димом, оглянув молодь). Довіку не забуду того ранку. Сонце світить у горах, сніг так виблискує, що на нього боляче очам дивитися. Стоїмо в шерензі, бачимо: ведуть солдата.

Голос. Того самого?

Хома. Його. Поставили під сосною — стара, розлога, запушена інеєм, осколками посічена. Прочитали нам вирок воєнно-польового суду... Так, мовляв, і так... Треба солдата, як зрадника вітчизни й престолу його імператорської величності, розстріляти перед строєм... в присутності полковника... А командував розстрілом поручик.

Дівочий голос. Ой божечко!

Хлоп'ячий голос. Катюги!

Хома. Сам не знаю, як воно сталось, але вискочив я наперед. (Схоплюється з пенька). "Братці,— кричу.— Братці солдати! Як же це?.. Вбивати?.. Кого вбивати? Та він третю зиму з нами в окопах..." У цю хвилину підбіг до мене поручик: "Мо-вча-а-ать!.. В шеренгу а-а-арш!" Став я на своє місце й чую... Звертається солдат до полковника: "Перед смертю,— каже,— дозвольте рядовому фронтовику спитати..."

Голос 1-й. Про що?

Голос 2-й. Слухай.

Хома. "Скажіть, ваше високоблагородіє, яка мати вас родила на світ: дворянка, графиня чи, може, поміщиця?" Г о л о с. А полковник що?

Хома. Спочатку розгубився, а потім відповів: "Моя мать — дворянка". Ну, тут його солдат немовби на гачок упіймав. "Чули,— каже,— братці, хто над нами суд вершить?" Поручик кулаком погрожує, ногами тупотить: "Мовча-а-ать!.. Наказую..." А солдат, знай, своє править: "Нам, ваше високоблагородіє, ніколи на одній дорозі не стояти. І я не мовчатиму... Темні були ми, темні, нуждою забиті... Та, спасибі, знайшлися в окопах добрі люди, розкрили нам очі".

Голос. Не побоявся й начальства.

Хома. Бачимо, стоїть полковник блідий, рука тремтить, щока смикається, ліва... "Приказываю кончать!" А солдат йому відповідає: "Смерті не боюся! Тільки знайте, пани хороші, не вистачить у вас куль, щоб нашу правду вбити".

Голос 1-й. От здорово!

Голос 2-й. Так і сказав?

Хома. Сказав. Поручик дає команду: "Вогонь!" Дівочий голос. Ой божечко! Х о м а. А в шерензі жодного пострілу. Голос 1-й. Добре.

Голос 2-й. Як то можна солдатам свого товариша вбивати?

Хома. Оскаженів поручик. "Що? — кричить, а сам аж задихається від люті.— Не слухатись моєї команди? Розстріляю!.. Всіх вас розстріляю!" — і метнувся до сосни, цілиться, гадюка, просто солдатові в груди...

Г о л о с. У груди?..

Хома. Ну, тут уже й ми не змовчали... Грянув залп... Бачимо, стоїть солдат... Живий...

Голос (зраділо). Живий...

Хома. А поручик кров'ю підпливає... На снігу.

Голос. Треба було б ще й з полковником розквитатися.

Хома. Еге! Дременув відразу з передової... Але, ви гадаєте, не помстився він нам, піхотинцям? Ще й як! Викликав козаків з сусідньої дивізії і таки примусив нас піти в наступ. Полягла тоді в бою майже вся наша друга рота...

Голос. І той солдат теж загинув?

Хома. Солдат? (Кинув цигарку, не поспішаючи, розтер чоботом). А той солдат, молодята,— наш земляк, Степан Соколенко.

Входить Степан Андрійович. На гімнастьорці червоний бант, в руках пучечок фіалок та конвалій.

С т е п а н. А що це ти тут про мене згадуєш? Юнак. Ой дядьку Степане! І ото ви таке пережили? Дозвольте вам потиснути руку. С т е п а н. Та й за віщо?

Ю н а к. То вже ми знаємо... за віщо. (Гаряче тисне). А тепер гайда до лісового озера!

Виходять.

Степан. Що ти їм розповідав? Х о м а. Та про гору Синицю,

Степан. А-а! (Озирається). Давно не був у цьому лісі весною. Ти тільки поглянь, яка краса навколо... Скільки квітів... А яке повітря? А скільки пташиного співу... хороше!

Хома (зніяковіло). Не знаю, Степане, чи будеш гримати, але я не мав змоги з тобою порадитись.

Степан (слухає спів соловейка). Чуєш? Чуєш, як тьохкає? Оце майстер! Оце голос!

Хома. Ти ж сам просив, щоб сьогодні зібралося в лісі якнайбільше слободян.

Степан. Чим більше — тим краще.

Хома. Савка з молоддю домовлявся, а я з чоловіками та жінками... старих людей — теж запрошував. С т е п а н. То й добре. Х о м а. А старі люди поставили вимогу... Степан. Яку?

Х о м а. Це ж, кажуть, не просто собі відбирати якийсь там ліс, а заповідний ліс, монастирський... Боязко! Треба взяти корогви, ікони, хрести...

Степан. Цікаво!

Хома. Я так подумав: якщо народ хоче на праведне діло вирушати з богами,— хто сміє ставати йому на дорозі?

Чути святкові дзвони.

Степан. Що це значить?

Хома. Я сказав Андрону: "Як тільки з'явиться процесія,— відразу бий у дзвони!"

Степан (сміється). Оце придумав... "Бий у дзвони!" Не годилося б, та що тепер зробиш?

Х о м а. Я можу повернути їх назад.

Степан. Навіщо ж повертати? Нехай ідуть. Розкажемо людям, для чого їх сюди запрошено і що це за свято таке сьогодні — Перше травня. Хай знають. А потім і до діла приступимо.

Хома. Ще питалися в мене слободяни, чи можна їм у лісі... по чарці випити?

Степан. Що ж ти відповів?

Хома. Я так, Степане, подумав: адже у нас відзначають і храмовий празник, і різдво, і Великдень. А тут же свято, можна сказати, світового масштабу... та ще така подія з лісом... То як же людям обійтися без чарки?

С т е п а н. І ти дозволив?

Хома (зітхнув). Дозволив.

Степан. Правильно!

У дзвони вплітається пісня. Злагоджено, під акомпанемент гармонії, звучить

молодечий хор:

Смело, товарищи, в ногу, Духом окрепнем в борьбе,

В царство свободы дорогу Грудью проложим себе.

Про цей день я тільки мріяв в окопах, а сьогодні на власні очі бачу.

Хома. Тут будемо їх зустрічати?

Степан. На великій поляні біля озера. Там простору більше.

Хома. Я тут почекаю, а до озера вже піду разом з усіма.

Степан виходить. Обриваються дзвони. Виразніше звучить пісня:

Вышли мы все из народа, Дети семьи трудовой, Братский союз и свобода — Вот наш девиз боевой.

Ідуть... ідуть люди, йдуть!..

Долго в цепях нас держали, Долго нас голод томил,— Черные дни миновали, Час искупленья пробил.

Першими пробігають підлітки, потім з'являється Савка Вогник з червоним прапором Поряд з ним іде Арсенія, тримаючи в руках букет

живих квітів. За ними — г а р м о н і с т і хор молоді, у багатьох на грудях червоніють банти, в руках — квіти й гілки, вкриті цвітом. Потім з'являються чоловіки, жінки, діди. У чоловіків — хрести й корогви, у жінок — ікони. Де в кого з слободян сокири, пилки. Не при-п шяючись, звучить революційна пісня:

Время за дело приняться, В бой поспешим мы скорей: Н-ашей ли рати бояться Призрачной силы царей?

Схвильована й люта входить ігуменя Іліодора з послушницею Ангел і н о ю.

Іліодора (підводить посох, кричить). Зупиніться! Зупиніться! (Вдивляється в обличчя людей).

Дехто знічується під її поглядом, схиляє голову Обривається пісня.

У монастирському лісі корогви й гармошка? Це кощунство! Це ганьба для обителі нашої... Хто дозволив? Хто?

Швидко підходить до ігумені Степан Соколенко. Степан. Я!

Дивляться одне на одного.

Вірніше, революційна Рада солдатських і селянських депутатів вирішила. Для такого свята, як сьогодні, монастирський ліс — саме підходяще місце.

Іліодора. Без мого відома вривається в монастир... наказує дзвонити...

Хома. То вже моя провина... Визнаю. Не порадився з Степаном... Думав робити якнайкраще... для людей.

Іліодора. Ніхто не просив дозволу й за ліс... Можна чи пе можна?

Степан. А нам не треба ні в кого питатися, ігуменіє Іліодоро. Такі справи ми вирішуємо самі.

Іліодора. Це ж насильство! Це розбій серед білого дня!.. Я бачу в людей сокири, пилки... Ви що ж, зібралися рубати ліс?

Степан. То було б не по-хазяйському. Виберемо засохлі дерева, щоб можна було вдовам-солдаткам, найбіднішим родинам допомогти паливом, а кому й хату підправити.

Іліодора. Не маєте права розпоряджатися в монастирському лісі.

Степан. Був монастирським, а від сьогодні народ цим лісом володітиме.

Іліодора. Не дозволяю!.. Геть звідси! Геть, бузувіри! Безбожники!.. Геть!

З'являється отець Сергій.

Отець Сергій. Заспокойтеся, преподобна. Пожалійте своє хворе серце...

Іліодора глянула йому в очі. Всевишній почув молитву...

Ігуменя перехрестилась, зрозумівши вість.

Іліодора. По-доброму... По-хорошому прошу тебе, Степане Соколенко... Скажи людям, хай залишать ліс і не тривожать більше тиху обитель нашу.

У глибині поляни чути крик: "Каральники!.. Каральники йдуть сюди. Втікаймо!"

Степан (до ігумені). Твоя робота?

Іліодора. Просила я преосвященного захистити нас...

Крики посилюються: "Втікаймо! Втікаймо!"

Степан. Спокій, люди, спокій! Нікуди не розходьтесь!

З лісу, тримаючи в руках гвинтівки, входять міліціонери. Спинились. Начальник міліції вдивляється в обличчя демонстрантам.

Начальник міліції (кричить). Бунтувати? Самоуправничать? Я вас!.. Немає такого закону і не може бути, щоб забирати чуже добро. А ви що робите? Що робите? (Виймає з кишені папірець). Ану, хто серед вас є той призвідник, небезпечний бунтар Степан Соколенко? Виходь наперед! Підеш з нами.

З натовпу виходить столяр. Степан. Я Соколенко.

Начальник міліції. Ти? (Розглядає його). Так оце ти баламутиш народ, порушуєш закони Тимчасового уряду... Та чи знаєш ти, що тобі буде?

Степан. Не страшусь ані Тимчасового уряду, ані утвореної цим урядом міліції.

Начальник міліції. Ну, ну, говори, та не заговорюйся!

С т е п а н. Я нікуди з вами йти не збираюсь.

Начальник міліції. Підеш, коли звелю... А відмовишся,— накажу силоміць тебе взяти.

Ст е п а н. Ну, то бери... якщо зможеш!..

Біля Степана стає з рушницею Хома-мисливець; виходять з натовпу сол-дати-фронтовики, озброєні гвинтівками, приєднуються до них селяни з відгостреними косами та замашними кілками.

Що? Заціпило відразу? Так ось що я скажу вам, хлопці хороші. Повертайте туди, звідки ви прибули... І не потикайте сюди більше свого носа... Якщо хочете жити. Чули? А зараз слухать мою команду: кру-угом; а-арш!

Каральники виконують команду і поспішно зникають у лісі.

Пробачте, люди добрі, що така замішка сталася, але не ми в цьому винні. Гей, Савко! Савка. Я тут!

Степан. Продовжуй пісню! Рушаймо всі до великої поляни.

Озвалась гармонь, полинула й пісня:

Свергнем могучей рукою Гнет вековой навсегда И водрузим над землею Красное знамя труда!

Іліодора. Ненавиджу вас! Ненавиджу... Ненавиджу! (Свариться посохом на слободян).

Хома. Отак, люди, отак прямісінько і йдіть за червоним прапором!

Іліодора (затихає, підводить руку до неба). Всевишній боже! Чи ти чуєш, чи ти бачиш, що твориться в тебе на грішній землі?

Завіса

КАРТИНА П'ЯТА

Келія ігумені. Двоє бокових дверей. Важка добротна берестова мебля, стіл, шафа для священних книг, крісла. В кутку ікона богоматері з немовлям на

руках, у позолоченому багеті. Перед іконою рубінового кольору лампада. Крізь розчинені вікна видно корпуси келій, і ліс, і річку, і надбережні гаї в осінній позолоті, У келії А р с е н і я. Вона стоїть навколішках перед іконою.

А р с е н і я. У всьому тобі признаюся... тобі, єдиній, пречистая діво!.. Сама не знаю, що зі мною сталося. Спати ляжу — не можу заснути... Його образ стоїть передо мною, його слова вчуваються мені. Скажи, пречиста діво, може, це і є... любов? І я з собою нічого вдіяти не можу. Не хочу думати, а думаю, думаю... (Гаряче). Дай сили, навчи і прости мені всякі согрішенія вольні й невольні. (Хреститься). Прийшли до мене подружки послушниці й питаються: "Чи знаєш, Арсеніє, що сьогодні в лісі свято Травня? І музики там будуть, танці. Ходімо з нами". Маю гріх. Не сказала я ігумені правди, а сказала, що йдемо до лісу по квіти. І вона дозволила мені відлучитися з монастиря. Каюсь перед тобою. Там я зустрілася з ним... А потім... потім уже й не знаю, як воно сталося... Кудись зникли всі подружки, а він, Савка, взяв мою руку в свою... "Хочу бути сьогодні тільки з тобою, Арсеніє. Хочу тобі щось сказати..." І ми пішли в глиб лісу... Зупинилися під дубом. А дуб старезний, розлогий... Його, мабуть, і втрьох не обійняти. Дивлюсь я на Савку, що він скаже? Про друзів? Про навчання у вечірній школі? Чи, може, щось розповість про Степана Соколенка? Жду я... А Савка раптом почав говорити такі слова, яких я ще зроду від нього не чула. Чи з книжок вичитав, чи в душі вони в нього народилися, і я слухала їх, як музику, як найсвятішу молитву. А потім він мене... поцілував.

У розчиненому вікні з'являється Савка, слухає.

Я ніколи, пречиста діво, не забуду того дня і того свята. І Савку не забуду, коли йшов він по зеленій траві між дубами та кленами, а в руках у нього майорів червоний прапор. Боже мій, як сяяли в Савки очі! Про це не можна розказати словами... Це треба було бачити. Я йшла з ним поряд, а здавалося, що в мене під ногами не земля, а голубе, як небо, повітря і я пливу в ньому, немов янгол, сповнена незвіданої радості й щастя. Щастя!.. Чуєш, пречиста діво? Щастя!.. Та несподівано в лісі з'явилася тітонька Іліодора. Не тямлю й зараз, як шугонула я від неї в кущі... І раптом бачу, велику поляну оточують... Савка. Каральники...

А р с е н і я. Ой! (Схоплюється на ноги). Савка? Савка. Приніс твої книги. (Кладе на підвіконня). Сама вдома?

А р с е н і я. Сама.

Савка. А я чув, як ти молилася, тільки якась молитва в тебе дивна.

А р с е н і я. Хіба можна підслуховувати? Це ж недобре. Савка. Можна... Таке почути — радість для мене, Арсеніє! (Бере її руки в свої, дивиться в очі).

Входить Іліодора, слухає.

Арсеніє! Знай, немає в світі людини, ріднішої... Іліодора (хреститься). О господи!

Арсенія швидко обертається, винувато схиляє голову. Савка втікає.

Я повелівала тобі ніде й ніколи не зустрічатися з Савкою Вогником. Він порушує твій спокій, сіє в душі сатанинське насіння непокори й безвір'я, веде тебе до гріха.

А р с е н і я. Ніякого гріха, тітонько Іліодоро.

Іліодора. Нема, то може статися. (Перехрестилася). Забула, мабуть, про послушницю Людмилу...

А р с е н і я. Не забула й довіку не забуду! (Дивиться на ігуменю). І це ви зробили, тітонько Іліодоро! Ви!.. Ви!..

Іліодора. Забороняю так зі мною розмовляти!

А р с е н і я. Хіба я кажу неправду?

Іліодора. Твоя правда гірка, мов полин. Знай, не могла я тоді інакше... Хоч і жаліла нещасну...

Арсен і я. То чому ж, чому ви не спинили кари? Навіщо вдруге... там... на паперті, коли виносили ікону чудотворну, благословляли ви старих черниць...

Іліодора. Для чого згадуєш про те, чого не сталося?

А р с е н і я. Не я... Самі ви згадали Людмилу.

Іліодора. Згадала, щоб тебе застерегти... Зрозумій же, зрозумій мене...

Арсен і я (гаряче). Грозою пронеслася над країною революція. Погляньте, що діється в слободі. Хто був неписьменним, того навчають грамоти. Хто мав здібності, але не міг учитися через бідність та нужду, тим людям тепер дорогу відкрито до науки й знання. Навколо нас все вирує, як повноводна ріка весною... А що змінилося в монастирі? Що? Церква, та молитви, та келія... Та знову церква... І так день у день, день

у день... Я — наче пташка в клітці. Душно мені тут, душно!.. Маю вже вісімнадцять літ, а де я була? Що бачила? Чим згадаю свою молодість?

Іліодора. То — грішний світ. Там суєта суєт... З тим світом нам не по дорозі. Ми звикли тут до тиші і спокою.

Арсені я. А я не хочу більше тихого спокою. Хочу жити, як живуть мої ровесниці... там на волі... і трудитись, і вчитися, і боротись за своє щастя й радість, боротись за краще майбутнє для всього трудового народу.

Іліодора. Не твої — його гріховні слова чую зараз з твоїх уст. Повеліваю востаннє! Не бачитися з ним, забути Сав-ку назавжди! А щоб ніякі сторонні думки не тривожили твоєї душі — накладаю єпітимію: п'ятдесят поклонів і суворий піст. Будеш молитися в келії, щоб ніхто не бачив і не знав про це, бо мені соромно перед сестрами за отаку племінницю. Не про Савку — про бога думай і молись, готуй себе перед Всевишнім... до черничого постригу.

А р с е н і я (вражена). Не губіть мене, тітонько Іліодоро! Благаю вас...

Іліодора (твердо). Таке моє веління!

Арсенія (пильно дивиться на ігуменю. Рішуче). Постригу не прийматиму!

Іліодора. Що-о? Не коритися... Мені?.. Примушу!.. Силою примушу!

Арсенія. Тоді я...

З'являється послушниця А н г е л і н а.

Ангел і на. Отець Сергій. Іліодора. Проси.

Ангеліна виходить. Виходить і Арсенія в бокові двері.

(Проводжає її очима). Що ж надумалась вона зробити? Господи, збережи її від гріха і спокуси! Збережи!

Отець Сергій (за дверима). Во имя отца, и сына, и святого духа.

Іліодора. Амінь!

Входить отець Сергій (Благословляє його коротким хрестом).

Отець Сергій цілує їй руку, а вона цілує його в голову.

З добрими вістями прибув?

Отець Сергій. Доброго мало, ігуменіє Іліодоро.

Іліодора. Знову стає на моїй дорозі Степан Соколенко!

Отець Сергій. Коли б ви дуже захотіли, преподобна, то можна було б і прибрати його з вашої дороги.

Іліодора. Страшні слова говориш, отче Сергію.

Отець Сергій. Одних молитов уже замало. Потрібно діяти і зброєю. Чи думали над цим, ігуменіє Іліодоро?

Іліодора (хреститься). Спаси й помилуй.

Отець Сергій. Ліс уже забрано. Хазяйнують, мов у себе вдома, а ми мусимо те все бачити й мовчати? Не хочу більше мовчати!

Іліодора. Знову скаржилась преосвященному.

Отець Сергій. А він, може, знову надішле тимчасову міліцію? Та хіба ж сюди міліцію?.. Тут потрібне військо!.. Каральне військо, яке б могло стріляти в них... стріляти, стріляти без вагання й жалю! Тільки смертю і кров'ю їх зупинити. Як же цього не розуміє преосвященний?

Іліодора. Хай бог милує! Що ти говориш, отче Сергію? Хіба не можна буде договоритись по-хорошому?

Отець Сергій. Вже говорили... в лісі. А що, послухали вас, преподобна? І цікаво мені знати, що ви будете робити, коли Соколенко потягнеться до іншого монастирського добра?

Іліодора. Не посміє! Багато років я давала йому заробітки.

Отець Сергій. А як посміє? Адже він уже не той, що був колись. Не побоїться ані бога, ані чорта, ані церкви. Іліодора. Не вірю! Не хочу вірити.

Отець Сергій. Надходить такий час, коли не можна сидіти склавши руки, і я вирішив... Іліодора. Що... вирішив?

Отець Сергій. Зректися свого сану й піти з монастиря. Іліодора. Таке мені говориш... Куди ж ти підеш? Отець Сергій. Світ широкий. Знайдеться для мене робота інша.

Іліодора. Не поспішай, отче Сергію, не поспішай. Треба подумати, порадитись... Зопалу такі діла вирішувати не слід.

Отець Сергій. Вже вирішено. До старого вороття нема.

Іліодора. Не чула твоїх слів і не бажаю чути. Поговоримо завтра, на дозвіллі, бо сьогодні я зайнята.

Отець Сергій. Коли прибути на розмову?

Іліодора. Надішлю послушницю Ангеліну. (Дивиться на нього).

Отець Сергій. Щось хочете сказати на прощання?

Іліодора. Попередити. На твоїй совісті вже є гріх.

Отець Сергій. Людмила? (Хреститься). Царство небесне новопреставленій душі! Той гріх, преподобна, давно відмолено й забуто!

Іліодора. Твої наміри розгадую і хочу попередити... Послушницю Ангеліну... Не дозволяю...

Отець Сергій (вклоняється). Вже зрозумів... Іліодора. Багато грішиш, отче Сергію. Отець Сергій. Що маю робити? Іліодора. Доведеться єпископа потривожити. Отець Сергій. Для чого?

Іліодора. Нехай дозволить тобі одружитися. А ми вже потім разом з тобою підшукаємо достойну дівицю. Може, тоді залишишся в монастирі?

Отець Сергій. Хитруєте, преподобна.

Іліодора. Доводиться.

Отець Сергій. Єв мене потайна мрія...

Дивляться одне на одного.

Тоді б уже я більше не грішив. (Хреститься). Клянусь!

Іліодора. Та щоб за молодою був посаг добрий: земля, угіддя і ділянка лісу... Ну, звичайно, й грошенята.

Отець Сергій (вдоволено сміється). Ви наче в мою душу зазираєте, преподобна.

Іліодора. Хто вона?

Отець Сергій. Говорити, як на сповіді?

Іліодора. Так.

Отець Сергій. Арсенія... Ваша племінниця. Іліодора (здивовано). Що?!

Отець Сергій. Давно за нею наглядаю... Давно вона в моїй душі... Повірте.

Іліодора. Отямся! Не чула твоїх слів і не бажаю чути. Знай, Арсенія готується до постригу в черниці.

Отець Сергій. Дивіться, преподобна, щоб не вилетіла пташка з монастирського гнізда і не потрапила в такі надійні руки, що потім навіть вам не вирвати з тих рук племінниці...

Іліодора. За нею я сама простежу... І не тобі мене повчати, отче Сергію, що і як робити.

Отець Сергій. Мовчу!.. Мовчу!.. (Виходить).

Іліодора (якийсь час стоїть в задумі). Простежу... Неодмінно.

Входить А н г е л і н а.

А н г е л і н а. Прибули сестри-черниці. Іліодора. Проси.

Ангеліна зникає за дверима. Звідти чути: "Во имя отца, и сына, и святого

духа".

Амінь!

Келію заповнюють старі черниці, розсаджуються.

Сестри мої! Я зібрала вас, найстаріших, паймудріших, щоб порадитися з вами й захистити святу обитель нашу від сататин-ських помислів.

Тарсилія. Карає нас господь за гріхи наші.

Манефа. Треба служити молебні. Треба скликати всіх черниць і молитися, молитися, молитися!

Черниці. Безвір'я проникає в монастир, як чума! Неслухняними й непокірними стають послушниці. їх вабить уже не церква, а клуб, музики й танці.

— Пропадає до нас повага й смиренність.

— Кажуть, після вечерні деякі послушниці переодягаються в світське вбрання і потайним ходом ідуть до слободи на вечірки й концерти.

— А ще ходять чутки, ніби якась послушниця вирішила взяти шлюб... з міліціонером!

Манефа. Я ж і кажу: треба служити молебні, треба скликати всіх черниць до церкви і молитися, молитися, молитися!

Іліодора. Була я в преосвященного Феоктиста — єпіскопа бєлгородського і з його розумних порад скористалася. Напоумив він мене, сестри, здійснити святу справу. Люди зараз тягнуться до грамоти... Дамо їм слово боже.

Манефа. Бачу, ігуменіє Іліодоро, націляєшся добре.

Іліодора. Хочу, щоб обережно ви тепер шукали шлях до серця православного. Та цьому вас не вчити. Самі знаєте. (Бере євангеліє, виймає звідти аркуш з текстом, хреститься, починає читати). "Цього листа знайдено на горі-таборі під образом святого Миколая. Я, Ісус Христос,— син бога живого, повеліваю вам! Наша Росія у великій смуті, і тих, хто зважиться відбирати монастирські та інші, від бога дані, землі, — тих каратиму громом і блискавкою, градом і вітром, вогнем і водою!.." (Оглядає черниць). Стверджуємо слово боже? Всі. Амінь!

Іліодора (продовжує читати). "Непокірна людино, змирися! Бо відверну лице від тебе і таких, як ти. 1 напущу на вас чорних птахів... Задушним газом укрию міста й селища, і від них загине і людина, і звір, і птиця, і всяке живе створіння. Напущу на вас жах, чахлість і гарячку". (Оглядає черниць). Приймаємо?

Всі. Амінь!

Манефа. Так, так... і гарячку!

Іліодора (читає далі). "Від них втомляться очі і змучиться ваша душа. Ви будете висівати насіння, але не буде його сходу на монастирській землі, бо я висушу з неї всю вологу. Я зроблю так, що небо над вами буде як залізо, а земля як мідь. І даремно спливатиме сила ваша, і земля не дасть врожаїв своїх, і дерева не дадуть плодів своїх... Я перетворю вас на божевільних, і ви будете бігти, не озираючись, натикатися одне на одного й падати намертво!.."

Манефа. Хай падають! Хай пропадають, як скажені собаки!

Тарсилія. Ти дуже зла, МанеФо!

Манефа. Нема чого бути доброю, коли їхні руки хапають нас за горло.

Іліодора (хреститься, закриває євангеліє). Яко твое єсть царство, и сила, и слова отца, и сына, и святого духа ныне, и присно, и во веки веков.

Всі. Амінь!

Іліодора. Ми надрукуємо його таємно... Нам допоможе в цьому преосвященний єпископ Феоктист, а ви вже потім самі дивіться, кому давати, кому не давати, щоб не накликати якоїсь біди. Нехай святе писання потрапить у народ і творить там праведне діло. Ще раз, і вдруге, і втретє. Во имя отца, и сына, и святого духа.

Всі. Амінь!

Входить стривожена А н г е л і н а.

А н г е л і н а. Вони там... Ждуть... Іліодора. Хто?

Чути владний стукіт, всі німіють. Ось двері розчиняються навстіж, і в них з'являються Степан Соколенко, Савка Вогник, Хома-ми-с л и в е ц ь, вже з загоєною рукою, та інші слободяни.

Степан. Довго не відчиняєте дверей, ігуменіє Іліодоро! Здрастуйте!

Іліодора (трохи отямившись). Здрастуй, Степане... Андрійовичу!

Степан (оглянувши черниць). Засідаєте?

Іліодора. Клопочемось за монастир. Церкву треба ремонтувати... Оновити іконостас, багети до ікон, різьбу на вратах. Ти ж тепер, мабуть, цим ділом уже не займаєшся?

Степан. Нема коли, преподобна, іконостасами займатися. Нехай бог з своїми угодниками зажде трохи на небі, поки ми на землі свій порядок встановимо.

М а н е ф а. Слова твої жалючі, як кропива.

Степан. Манефо, я знаю тебе давно... І діла твої знаю...

М а н е ф а. Сатана!

Ст е п а н. Не сподобалось? (Сміється).

Іліодора. Сестри мої, зустрінемось на вечерні.

Черниці, вклоняючись ігумені, виходять.

Степан (до преподобної). Здогадуєшся, чого прийшли? Іліодора. Не треба великого розуму, щоб здогадатися. Степан. Тим краще, швидше можна буде про все домовитись.

Іліодора. Не поспішай, Степане Андрійовичу. Степан. Мушу, бо час не жде. Пора гаряча. Іліодора. А ти все-таки зажди. Не корову прийшов купувати.

Степан. І то правда. Можна тебе й послухати. Іліодора. Але я б не хотіла...

Степан. Це все люди свої... з ревкому. Хіба що Савка... Так він же тепер у мене права рука в роботі...

Іліодора. З тобою, Савко, в мене буде окрема розмова.

Савка. Пізно. Треба було тоді зі мною розмовляти, як був я пастухом... Та ви ж мене вигнали.

Іліодора. Безвірників не тримаємо в обителі.

Савка. А дядько Степан не тільки дав мені притулок у своїй хаті, а ще у вільний час навчає столярувати.

Хома. Разом вчимося.

Степан. Учнями задоволений. Та не про це зараз мова, Савка. Отже, ігуменіє Іліодоро, нам нема про що з вами говорити.

Іліодора. Ти став зухвалим. Це недобре для молодої людини. (До Степана). І все ж я дуже прошу... Якщо можна... Степан (глянув на своїх супутників). Заждіть трохи.

Ревкомівці виходять.

Іліодора. Сама хочу почути від тебе правду.

С т е п а й. Не розумію, якої правди ждеш.

Іліодора. Дійшли до мене чутки про твоє безвір'я... Немовби ти постав проти... самого бога?

Степан (засміявся). У мене зараз немає часу про нього навіть думати.

Іліодора. І що ж ти... зовсім тепер уже не молишся? 229

Степан (стає серйозним). Раніше молився і в бога вірував, як всі християни. А ось коли потрапив на германську війну та подивився, як вмирають у боях руські солдати,— перестав молитися.

Іліодора. Значить, правда. Карає нас всевидющий, милосердний господь за гріхи наші.

Степан. Чому ж він не карає багатих? Чому його гнів падає все на бідних, трудових людей?

Іліодора. Богохульствуєш?

Степан. Правду кажу. Як же це він, всевидющий, не бачить отих заводчиків, фабрикантів та різних багатіїв, що наживаються з війни? Чому не помічає, як ллється кров рядових солдатів, як зростають на полі брані могили руських воїнів, як повертаються додому каліками годувальники сім'ї? Чи ти думала, ігуменіє Іліодоро, як твій бог журбою засмучує матерів, сльозами затуманює очі вдовам, сіє горе, злидні й нужду в бідняцьких родинах? Який же він милосердний, коли сиротить дітей малих, дітей, які ще навіть не розуміють, що таке гріх. Оце твій бог? Такому богові, жорстокому й несправедливому, ти молишся у келії і в церкві?

Іліодора. Страшні слова говориш, Степане.

Степан. Віруюча людина мені нагадує голуба з підрізаними крилами. Нема йому польоту, не видно обріїв... А світ навколишній бачить він тільки з голуб'ятні.

Іліодора. Хіба можна жити без віри?

Степан. Ав мене є віра.

Іліодора. Яка ж вона, твоя віра?

Степан (натхненно). Майбутнє моєї Батьківщини. Не вчений я... не вмію красиво про нього сказати, але серцем, душею його відчуваю. Все треба зробити, щоб трудяща людина жила, і жити їй хотілося, і радіти, і любити... І щоб вона мала все для свого щастя, радості й вільного труда. Це буде таке майбутнє, ігуменіє Іліодоро, якого ще не знали люди на землі! Без фабрикантів, без царів, попів і... без бога! Оце моя віра. Нею живу і для неї нічого не пошкодую... Навіть життя!

Іліодора. Дивні твої слова... Незрозумілі для мене і страшні.

Степан. Ну, годі про це. Не на сповідь прийшов до тебе, преподобна. Є важливіші справи...

Іліодора (пильно дивиться столярові в очі). Будете відбирати?

Степан. Будемо! Цього вимагає народ. Іліодора. Хіба народові мало тієї землі, що забрали в поміщиків?

Степан. Мало! Люди віками мріяли про неї... І діждалися. Хай сонце світить не тільки в поміщицькі хороми, а в кожне віконце бідняка.

Іліодора. І від тебе, Степане, чую нові слова. (Підходить до нього ближче).

Степан. Що так розглядаєш мене?

Іліодора. Не бачила зблизька... більшовиків... які вони. Степан (посміхнувся). Ну, і що скажеш? Іліодора. Добра нам не ждати.

Степан. Правда твоя. В добрі ви вже нажилися. Дайте іншим людям тепер пожити... бідним людям... Іліодора. Грабуєте? Степан. Відбираємо своє.

Іліодора. То, може, з меблі починатимеш? Це ж ти її майстрував... Добротна, берестова.

Степан. Надійде час, гляди, і меблю доведеться взяти. А поки що земля потрібна... монастирська, угіддя...

Іліодора. А як же нам?.. З чого жити?

Степан. Будете ікони заготовляти для віруючих, майструвати вибивані квіти, ткати мухояр, правити молебні, панахиди.

Іліодора. Смієшся, Степане Андрійовичу...

Степан. Ні до чого всі ці розмови! Треба діло починати... Гей, хлопці! (Йде до дверей).

Його зупиняє ігуменя.

Іліодора. Зажди. Степан. Ніколи ждати.

Іліодора. Невже ти все забув, що було колись між нами?

Степан. Що було, те не повернеться... Минула молодість... Минули літа... Все минуло.

Іліодора (хвилюючись). І в тебе... в душі твоїй... нічого...

Степан. Навіщо мою душу ворушити? Сама ти винна...

Іліодора. Я люблю тебе... З любові великої стався колись гріх... Все життя відмолюю... (Гаряче). Заради минулого.., заради любові і всього святого... прошу тебе... Не тривож нашої обителі. Хочеш, навколішки стану перед тобою. Благаю...

Степан не дозволяє, але ігуменя стає.

Степан. Я виконую рішення ревкому. Навіщо мене благати... про таке?..

Іліодора (підводиться на ноги). Бачу, помилилась... Значить, відбиратимеш?..

Степан. Я вже сказав. Пора цю розмову кінчати! (Дістає з бокової кишені газету "Известия"). Слухай: (читає) "Декрет о земле. Принятый съездом рабочих и солдатских депутатов на заседании 26 октября 1917 года в два часа ночи". Слухай уважно.

Іліодора. Мушу слухати.

Степан (читає). Перше. "Помещичья собственность на землю отменяется немедленно без всякого выкупа".

Друге. "Помещичьи имения, равно как и все земли удельные, монастырские..." Чуєш? "Монастырские..."

Іліодора. Досить!.. Не хочу більше слухати.

Степан (згортає газету). А знаєш, хто цей декрет підписав? Ленін!.. Сам Ленін!

Іліодора. Мені від того не легше. Серце моє зранене... (Дивиться в очі). Так от що я тобі скажу. Нашої землі ми не віддамо! Нічого не віддамо!

Степан. Візьмемо силою... Як брали в поміщиків... Як брали вже ліс монастирський...

Іліодора. А ми вийдемо в поле з хрестами, корогвами. Підіймемо чудотворну... Тіхвінської божої матері... Зберемо людей з навколишніх сіл.

Степан. Тоді я зараз гукну Хому, нехай скликає всіх слобідських охотників...

Іліодора. Для чого?

Степан. Поставимо біля монастирської брами сторожу, щоб ніхто не міг ані зайти, ані вийти з обителі.

Іліодора. Не маєш права такого робити!

Степан. Маю! Це право дала мені революція! Гей, Хомо, Савко! Де ви там? Заходьте!

І л і о д о р а (кидається до Степана). Зажди!.. Ще не все тобі сказала...

Степан. Не хочу більше слухати.

Входить А р с е н і я, зупиняється біля порога.

Іліодора. Ні, ти вислухаєш мене... Довго мовчала... довго крилася, але сьогодні, мабуть, настав мій час. Якщо заради мене... ти не хочеш... зроби заради неї... дочки.

Степан. Не розумію... Дочки... Якої дочки?..

Іліодора. Твоєї... і моєї!

Степан (вражений, пильно дивиться на ігуменю). Ти сказала... таке сказала... Де ж вона?.. Де моя дочка? Іліодора. Перед тобою.

Батько й дочка якусь хвилину стоять приголомшені, потім кидаються одне

до одного.

А р с е н і я. Батьку!..

Степан. Дочко!.. Донечко моя. (Обціловує її, голубить).

До келії вриваються Савка й інші ревкомівці. Савка. Що тут трапилось? Що, питаю?

Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

КАРТИНА ШОСТА

Декорація першої картини. Та ж паперть і дзвіниця. Видно корпуси келій, ліс, а ще далі — річку, вздовж якої визирають з садів та городів слобідські

хати.

Андрон (підмітаючи паперть). В уставі монастирському зазначено: "Мужеська полу и днем да не будет приему в келии сестер". А тут тобі в тихій обителі розташувався цілий полк війська генерала Денікіна. Щодня такі гульбища по келіях, та пияцтво, та всяке безобразіє... І куди тільки дивиться Всевишній? Молоді черниці заміж виходять... І ніякого удержу їм нема, ані запрету. Чим це все скінчиться? А вчора до монастиря прибув сам преосвященний Феоктист — єпіскоп бєлгородський та обоянський. Як і колись, у всіх церквах дзвонили. Я теж дзвонив. До світанку в корпусі ігумені світилися вікна. Кажуть, у чоловічих монастирях уже створено з ченців полки "Ісуса" й "богородиці" і один такий полк має розташуватися в нашому монастирі... І що сам преосвященний єпіскоп Феоктист благословив ченців на ратні подвиги. А діятимуть вони з денікінцями заодно. Що воно буде? Такі діла творяться у білому світі, а ти, Андроне, тільки й знаєш дзвони та мітлу або лопату. Уже й так твої ноги находились, руки наробились, а просвітку ніякого, радості ніякої. Мабуть, і на той світ підеш... з мітлою. (Зупинився, сплюнув на руки). Або взяти нашого отця Сергія. Був собі попом, безобразничав з послушницями, а тепер став охви-цером. Чудеса творяться в нашій обителі, прости господи!..

Входить А н г е л і н а.

Ангеліна. Діду Андроне! Наказала ігуменя дзвонити у всі дзвони.

Андрон. З якої це нагоди? Сьогодні ж не свята неділя. Ангеліна. Невже ви нічого не чули? Андрон. А що я мав чути?

Ангеліна. Ще одне весілля справлятимуть. Сам преосвященний єпіскоп Феоктист вінчатиме молодих у церкві. Сказано ж вам — дзвонити у всі дзвони.

Андрон. Отож і я кажу, чудеса творяться... А хто молода?

Ангеліна. Ой діду Андроне, робіть, що звеліла вам ігуменя. (Швидко виходить).

Андрон. Таке моє діло дзвонарське.

Входить диякон Богиня.

Богиня. Чув, Андроне? Сьогодні мені з самим преосвященним доведеться правити вінчальний обряд.

Андрон. А після вінчання, мабуть, добру чарку вип'єте на весіллі?

Богиня. Випив би, та боюсь. Попередив єпіскоп, якщо хоч раз іще ввійду до храму во хмелю,— одразу ізвергає мене з сану... Так що я тепер навіть дивитися боюсь... на чарку.

Андрон. Бачу, нажахав вас добре.

Богиня. Остерігаюся.

Андрон. І правильно робите. Хіба ж можна правити службу божу, коли в голові джмелі гудуть?

Богиня (озирається). Цсс!.. Йду переоблачатись. (Простує далі, зупиняється на паперті, скидає шапку, хреститься і потім уже заходить до храму).

Андрон. Нажахали! (Хитає головою, зникаючи в дверях дзвіниці).

До церкви приходять послушниці.

Послушниця 1-а. Вчора мій постоялець, солдат Василій, каже мені: "Зрікайся свого черничого сану, будеш мені жінкою".

Послушниця 2 — а. Не вір! Всі вони на війні нежонаті, а вдома, певне, дружина й діти.

Послушниця 1-а. Клянеться, що немає.

Послушниця 2-а. А ти все одно не вір. Таке ото говорить, щоб до тебе ближче підступитись.

Послушниця 1-а. Та він уже й так... підступився...

Сміються, зникають у церкві. Проходять іще інші послушниці й старі черниці. До молодих залицяються солдати, обіймають їх.

Солдат. Ех, ти, ягідка! Може, ввечері зустрінемось?

Черничка (з сміхом виривається з солдатських обіймів). Гріх отаке робити...

Солдат. А ми його розділимо пополам. (Шмигнув слідом за черничкою в церкву).

Супроводжуваний черницями й офіцерами, до храму йде єпіскоп Феоктист. Дві молоді послушниці, з корзинами в руках, встеляють йому шлях живими квітами.

Офіцер. Преосвященний отче Феоктисте! Ми, офіцери, чули, що не з своєї волі молода виходить заміж.

Є п і с ко п. На те є воля Всевишнього, панове офіцери, і порушувать її нікому не дозволено!

Зникають у церкві. Знову через сцену проходять послушниці й солдати.

Солдат (до однієї з них). Може, підемо в ліс та разом грибів назбираємо?

Послушниця. Страшно тепер до лісу ходити. Солдат. Чому?

Послушниця. Кажуть, партизани об'явилися. Солдат. Брехня!

Андрон починає дзвонити. Солдатів і черниць стає більше. Дехто залишається на паперті. Нарешті дзвони замовкають.

Голоси. "Ідуть... Погляньте, їдуть молоді.

— На тройці.

— А коней як прикрашено! І гриви в стрічках, і упряж, і дуга на корінному заквітчана.

Чути дзвоники, чути цокіт копит. Із дзвіниці виходить Андрон, стає в натовпі.

— Яка пишна фата на ній.

Голос за сценою: "Розступіться, люди, дайте дорогу молодим". З'являється Арсенія в білому вінчальному платті, а поряд з нею отець Сергій в офіцерському мундирі. Слідом за ними — Іліодора з посохом, спираючись на руку А н г е л і н и, йдуть мантійні черниці, слободяни — чоловіки, жінки, дівчата. Арсенія ступає на паперть, дивиться на розчинені двері храму, потім на отця Сергія.

Отець Сергій. Чому зупинилась? Ходімо!

Арсенія (біжить до ігумені, падає перед нею навколішки, з риданням благає). Згляньтеся! Пожалійте!.. Не губіть мене!.. Не губіть!..

Отець Сергій поривається до Арсенії, але дорогу йому заступає Ангеліна.

0 т е ц ь С е р г і й. Ти що?

Ангеліна. Отче Сергію, відступіться! Вона ж не любить вас.

Отець Сергій. Полюбить потім...

Ангеліна стає набік.

А р с е н і я. Не хочу я... Не хочу...

Іліодора. Розумію твої сльози, вгадую думки й бажання, та не бувати тому, про що мрієш...

Арсенія (відчайдушно). Тоді вбийте мене відразу! Вбийте! Хай всі чують... всі знають... Не з своєї волі йду заміж.

1 л і о д о р а. Ти зараз будеш обвінчана.

Арсенія. Ні! (Зриває фату). Ось! Я готова до смерті! (Дивиться на молодого). Ну, чого ж стоїш? При тобі зброя... Стріляй! Ненавиджу тебе і ніколи... Чуєш? Ніколи не буду твоєю дружиною!

Іліодора. Повеліваю вінчати. Ведіть її силоміць у церкву.

Манефа і ще одна стариця хапають Арсенію під руки. В цей час двоє денікінських солдатів вводять побиту, з подраною

кофточкою жінку.

Солдат (до отця Сергія). Ваше благородіє, доставили згідно вашого наказу. Куди її тепер? Може, в розход? Іліодора. Оксана... Соколенчиха?!

О к с а н а. Чи я душу чиюсь занапастила, чи вкрала, чи знеславила... За віщо ж мене так тяжко покарано?..

Манефа. Вбити тебе требаї Вбити! Вбити! Яблуко від яблуньки недалеко падає. Ти і чоловік твій —смерті достойні!

Оксана. Може, заступитесь, ігуменіє Іліодоро?

Іліодора навіть не глянула на Соколенчиху.

Отець Сергій. До підвалу... церковного! Ми допитаємо її після весілля!

Солдат. Ну ходімо, бабо! Одна тільки морока з тобою. Порішити б відразу — і край! (Веде).

Андрон. І як же це ти, Петрівно, не вбереглася?

Оксана. Степанові скажеш... Якщо зустрінетесь.

Іліодора (до черниць). Чому спинилися? Хіба не чули мого веління?

Арсенія. Згляньтеся! Не хочу я... Не хо-о-о... (Зникає в церкві).

Крізь розчинені двері незабаром чується вінчальний обряд і черничий хор.

Є п і с к о п. Жена твоя, яко лоза плодовита во странах дому твоего. Слава тебе, боже наш, слава тебе!

Хор (співає). Слава тебе, боже наш, слава тебе!

На паперті з'являється Ангел і и а.

А н г е л і н а (до Андрона). .Ви ж, діду Андроне, стежте, щоб не запізнилися. Як тільки вийде з церкви молода,— бийте у всі дзвони. Так велить ігуменя.

Андрон. Велить... велить... Он вона вже звеліла Арсенії силоміць до шлюбу стати... І що воно діється, прости господи, в нашому монастирі?

До храму заходять іще черниці й солдати. Всі вони хрестяться, а потім зникають у церкві.

Є п і с к о п. Да благословит вас, и да подаст вам долгожи-тие, благочадие, преуспеяние живота и веры, и да исполнит вас всех сущих на земле благих: да сподобит вас и обещанных благ восприятия, молитвами святые богородицы и всех святых. Аминь!

Богиня. Премудрость!

Хор співає "Честнейшую херувим". На паперті з'являються Арсенія і отець Сергій.

Отець Сергій (перетинав шлях). Арсеніе, отямся! Що робиш? Не пущу!.. Нікуди тебе звідси не пущу! Ти мусиш обвінчатися зі мною... Мусиш!.. Мусиш!..

З церкви поспішно виходить ігуменя Іліодора, на цей раз без послушниці.

Іліодора (владно). До храму! А р с е н і я (відчайдушно). Ні! Іліодора. Наказую!

А р с е н і я. Ні! Не стану я до шлюбу з ним. Чуєте? І ви не силуйте мене, бо... уб'ю себе!

Отець Сергій. Я про все домовився з твоєю матір'ю. Ти повинна бути моєю дружиною.

А р с е н і я. Ніколи в світі!

Отець Сергій (ревниво). Здогадуюсь... його любиш? Савку любиш?

А р с е н і я. Не криюся... Люблю!

З храму вже вийшли єпіскоп, диякон, офіцери, солдати,

черниці. Слухають.

(Рішуче). З дороги!..

Отець Сергій мимоволі підкоряється їй.

Отець Сергій (до ігумені). Що ж мені тепер робити? Що? Що?

Іліодора (услід Арсенії). Проклинаю тебе!.. Проклинаю!.. Проклинаю!..

В цю хвилину по-святковому б'ють дзвони. Завіса

КАРТИНА СЬОМА

Між шостою та сьомою картинами минає кілька років. Монастирське кладовище, рясно вкрите позолотою осені. Хрести й могили. Праворуч — каплиця. Двері розчинені. Перед образом горить синенький вогник лампади. Чути молитву "Свете тихий".

Іліодора (виходить з каплиці). Ангеліно, руку!

Андрон. Скільки разів уже вам говорив... Ангеліна зараз робить у радгоспі. Має чоловіка-тракториста, має діток. А ви все— "Ангеліно" та "Ангеліно"!

Іліодора. Хлопчика і дівчинку?

Андрон. Двох хлопчиків. (Махнув рукою). Хоч говори їй, хоч не говори — все одно забуде. Іліодора. Ангеліно, руку!

Андрон (допомагає їй зійти з східців). Щось уже, мабуть, придумала.

Іліодора. Повеліваю вийти на монастирську дзвіницю і дзвонити на схід душі. Андрон. Чиєї? Іліодора. Моєї. Андрон. Та ви ж іще живі. Іліодора. Повеліваю, щоб дзвонив.

Андрон. І про дзвони... Ну, скільки вам вже говорити? Немає дзвонів! Нема монастиря. Тепер там санаторій. Люди прибувають звідусіль на лікування й відпочинок. От біда мені з нею! Ну, нічого ж не пам'ятає... Отак і на базарі... Ходить, як та мара, поміж людьми, іконками торгує... А кому вони зараз потрібні, оті іконки та хрестики?

Іліодора. Ти щось сказав, Андроне?

А н д р о н. Хіба вперше вам кажу? Коли б не Арсенія та Савка — пропали б досі з голоду. Все вони допомагають вам і грошима, і харчами... А ви що робите з дітьми?

Іліодора. Про яких дітей говориш?

Андрон. Про директора школи Савку Вогника, про вашу дочку...

Іліодора. Була в мене дочка... Арсенія...

Андрон. Про неї ж і кажу. Гордитися можна такою дочкою. Голос який... боже ти мій! Пам'ятаю вас, ігуменіє, ще молодою... У церковному хорі ви тоді співали. Ну, Арсенія вас перевершила... Та і школу вона закінчила високу... Що там говорити, добрі у вас діти.

Іліодора. Нема в мене дітей. Нема!.. Прокляла їх, прокляла! Мій дім тепер — каплиця і сад оцей, що я насадила... з черницями.

Андрон. Який же це сад? Це — кладовище! А в саду хазяйнує тепер радгосп "Перемога". Багато там нових яблунь, і груш, і вишень, все кращих сортів — мічурінських. А верховодить всеньким хазяйством Степан Соколенко.

Іліодора. Степан Соколенко... (Силкується щось пригадати). Степан Соколенко... Землю відібрав, цінності монастирські... Дочку Арсенію... теж забрав до себе.

Андрон. Самі винні. Хіба забули, як силоміць видавали заміж Арсенію за отця Сергія?

Іліодора (не слухаючи). Пам'ятаю чудотворну. На ній срібна корона, кована, оздоблена камінням яхонтовим, ізумрудами та кришталем. Ще на короні дві зірки з бурмицькими зернами, два аметисти й убрус, низаний дрібним китайським жемчугом.

Андрон. Справді, все це було на чудотворній.

Іліодора. Пам'ятаю ризи... шістнадцять штук, з оксамитовим опліччям, шиті золотом, обкладені стрічкою — сріблом і золотом у два ряди.

Андрон. Скільки-то було добра в монастирі, і все пішло прахом!

Іліодора. Пам'ятаю золоту лампаду з золотими ланцюжками, вагою в п'ятнадцять фунтів, двадцять золотників, оздоблену рубінами й брильянтами — ціною в тридцять тисяч вісімсот дев'яносто чотири карбованці.

Андрон. Ай-я-яй! Такі гроші.

Іліодора. Це добро забрав Степан Соколенко.

Андрон. Та хіба ж він для себе брав? Невже ви забули двадцять перший рік, коли в одному тільки Поволжі голодували мільйони людей? Треба було тим людям дати хліб? А де його дістанеш? За границею, у буржуїв? А воші грошей наших не визнавали, їм подавай золото та всякі цінності... От і довелося брати з монастирів та храмів.

Іліодора. Все пам'ятаю, як прийшов до тихої обителі.

Андрон. І знову-таки не сам по собі прийшов. А на те був у нього декрет, підписаний Леніним... Це ж розуміти треба!

Іліодора. Не хочу розуміти... Знаєш, Андроне, вчора опівночі прилітав до каплиці янгол...

Андрон. Ну ось, знову затьмарився розум. І що воно на неї таке находить? Говорить, говорить наче й до ладу, а потім знову... Хоч кіл їй на голові теши!

Іліодора. Він повелів мені молитися, молитися, молитися, і тоді я потраплю до раю.

Андрон. Це вже я чув сто разів.

Іліодора. На кладовищі росте бузок. Вибери для мене розквітлі й пахучі брості. Я уквітчаю ними святий образ у каплиці.

Андрон. Бузок давно відцвів.

Іліодора. Хто сказав? Я сама бачила... Сама ламала... Повеліваю принести.

Андрон. .Назриваю їй якихось квітів на могилках — нехай тішиться, мов дитя. (Зникає).

Входить Степан Соколенко. Дивиться на нього ігуменя, усміхається.

Іліодора. Купи в мене бога... Дешево... Купи! Продам за копієчку, (Придивляється пильніше. Ясними стають очі). Степан?! Степан Соколенко.

Степан. Пізнала?

Іліодора. Чому ти тут?.. На кладовищі? Степан. Не знаю, чи зрозумієш... Іліодора. Здогадуюсь. Біля Оксаниної могили був. Степан. Квіти поклав.

Іліодора. Невинна я в її смерті, невинна. Все робив отець Сергій.

Степан. Знаю. Але ж ти могла захистити мою дружину, врятувати їй життя... І не схотіла.

Іліодора. Дуже зла була на тебе... І на вас усіх... Горя мені завдали, душу мою розтривожили.

Степан. А ти мало завдала горя людям? Знівечила їхніх душ?

Іліодора. Послухаю.

Степан. Першою твоєю жертвою була Людмила. Пам'ятаєш?

Іліодора. Сама себе загубила... Грішниця! Не винна в її смерті, не винна!

Степан. А коли рідну дочку силоміць видавала заміж... теж не винною була?

Іліодора. Немає в мене дочки. Прокляла її!

Степан. А за віщо?.. За віщо її проклинати?

Іліодора. Вона не повернулася до мене, зосталася з тобою.

Степан. І добре зробила. З Савкою вони живуть дружно, щасливо. А біля них і я маю щастя... Маю онуків — Серьожу і Андрійка.

Іліодора. Проклинаю її! І тебе проклинаю, Степане Соколенко! Ти першим підняв руку на святу обитель.

Степан. Яка ж то була свята обитель? То кубло чорне! То тьма! Мракобісся! Контрреволюція! Згадай, коли стояли в монастирі денікінці... А потім на підмогу їм прийшов чернечий полк "Ісус". І ти дозволила йому розташуватися в жіночому монастирі.

Іліодора. Не моя то була воля. Єпіскоп розпорядився.

Степан. Щодня гульбища... Молебні правили... В компаньйони собі брали бога і всіх святих угодників, щоб задушити революцію... Цього ви хотіли?

Іліодора. Не кричи на мене.

Степан. Я не кричу, а тільки правдою не поступлюсь ні перед ким.

Ігуменя пильно його розглядає.

Що так дивишся на мене?

Іліодора. Колись тебе любила... Давно... Наче в казці або вві сні.

Степан. Що згадала...

І л і о д о р а. А потім наші шляхи розійшлися.

Степан (мрійливо). Мій шлях давно заріс травою-мура-вою... Копитами збитий, курявою завіяний... Як вітер буряний, промчала молодість у битвах та боях за волю, за людське щастя, достатки й радість. Мені є що згадати...

Іліодора. Я спокійно собі доживала б віку в тихій обителі, а ти не дав... Проклинаю тебе! Проклинаю!.. Проклинаю! (Несподівано затихає. Очі тьмаряться). Купи в мене бога! (Про-стягає іконку). Купи! Продам за копієчку...

Степан відступає. Куди ж ти йдеш? Зажди... Бога тобі продам...

Повертається Андрон з букетом осінніх квітів. Андрон. Ось вам бузок!

Іліодора (уважно розглядає). Справді, бузок. Образ ним заквітчаю і молитимусь, молитимусь...

Чути віддалений духовий оркестр.

Десь грають. (Прислухається).

Андрон. Де ж? У лісі, на поляні, обладнали літній театр, поставили гучномовці. Зараз же техніка йде в хід... Куди твоє діло!

Іліодора. Щось ти сказав, Андроне? Андрон. Про техніку кажу...

Через репродуктор лине чарівний голос.

Ви чуєте, чуєте, ігуменіє Іліодоро?

Ой у саду на вишеньці Соловейко щебетав; Під вишнею козаченько Дівчиноньку улещав:

"Не йди, мила, за другого, Пожди мене, молодого". Дівчинонька гірко плаче, Соловейко все те бачe Та й щебече: Тьох, тьох, тьох!.. (Тричі)

Янгольський голос.

"Не плач, мила, я вернуся, Тоді з тобою одружуся". Дівчинонька гірко плаче, Соловейко все те бачe Та й щебече: Тьох, тьох, тьох!.. (Тричі)

Іліодора. Пізнаю голос... Арсенія моя... дочка моя співає... (Отямлюється знову, розглядає кладовище). Хто привів мене сюди?

Андрон. Самі приходите щодня молитися в каплиці. І л і о д о р а. А ти що тут робиш?

Андрон. Та хіба ж ви не знаєте? Сторожую на кладовищі. Дивлюсь, щоб потрави не було від худоби. Могилки обладную, саджаю весною квіти й деревця. З того живу. Та ще за вами часом наглядаю, бо ви ж мені колись давали притулок у монастирі.

Іліодора. Хочу бачити... дочку мою. Арсенію мою... (Ступає кілька кроків сама, раптом скрикує, хапається за серце й падає замертво).

А пісня лине, а молодий сильний голос звучить і чарує своєю красою.

Не вернувся козаченько, Помер на чужині, Поховали чужі люди В чужій домовині. А дівчина як зачула, До вишеньки прилинула, Тужить, в'яне, гірко плаче, Соловейко все те бачe Та й щебече: Тьох, тьох, тьох!.. (Тричі)

Андрон. І розкошів зазнала, і в добрі жила, преподобна... А ось замолоду не ту собі стежку обрала для щастя... Не в той бік і життя її покотилося... (Скидає картуза, стоїть у важкій задумі).

Завіса

Березень, 1966 р.